

לעילוי נשמת מרת אימי המזוככת ביסורים
הכ"מ ארלט חנה ע"ה בת פרחא תחי'
שנלב"ע י"ב כסלו התשע"ט
ת.נ.צ.ב.ה

גליון 16
ה'תשע"ט

פרשת
תרומה

גליון שז"ת

והדד
דתדד

סימן ס"ה - ס"ז

שאלות שנשאלנו והשבנו בס"ד
ממה שחננו ה' בחמלתו יתברך
אודן נזרית

החונה בעיד האבות באר שבע טובב"א

תוכן הענינים

סימן סה.....ג.

אם אפה עוגה ובה תערובת של מיני דגן ומרכיבים נוספים, ואכל כזית מן הדגן שבתערובת בשיעור זמן של תוך כדי אכילת פרס (7.5 דק'), מברך עליה על המחיה.

ובאופן שהדגן היה מיעוט בתערובת, יש לחלק - אם שיעור הקמח בתערובת עומד על כזית (27 גר') לכל הפחות, וכמות זו מהווה לפחות שישיית מכלל התערובת וטעם הדגן ניכר בתערובת, אזי אף כשאכל מעוגה זו כזית בלבד מברך לאחריה ברכת על המחיה.

ואם לא היה כזית דגן בתערובת, וכן אם כמות הקמח לא היתה לפחות שישיית מהתערובת, או שטעם הדגן לא ניכר היה בתערובת, אינו מברך לאחריה כלל, אמנם אם אכל מן תערובת זו שיעור של כזית ממינים אחרים יברך בורא נפשות.

סימן סו.....י.

שניים שקנו דירה בשותפות, וכל אחד לקח לו חדרים שרק הוא משתמש בהם, ואין לחברו רשות בהם, ושאר הדירה משתמשים בשותפות, יש לכל אחד לברך בשעת הקניה על החדרים החדשים שלקח לו ברכת שהחיינו, ועל חלקי הדירה המשותפים, כל אחד יברך ברכת הטוב והמטיב, ואם יש רשות לכל אחד להכנס לכל חדרי הדירה כל אחד מהם יברך ברכת הטוב והמטיב ולא יברכו ברכת שהחיינו, ואם יש לכל אחד אשה וילדים שדר עמהם בחדרים כל אחד מהם מברך ברכת הטוב והמטיב ופותר את כל הבית, ואף אם קנו הדירה בהקפה ע"י משכנתא כל שמעריכים שיוכלו לעמוד בתשלומים שהתחייבו יש להם לברך ברכות אלו, והוא הדין דאם חלקו דירה שרשומה בטאבו כדירה אחת לשתי יחידות דיור, וכל אחד לקח לו יחידת דיור לבדו כל אחד מברך שהחיינו על חלקו.

סימן סז.....טז.

מעוֹת שנתנו זכר למחצית השקל ראוי שינתנו לעניים ת"ח ולהרמת קרן התורה, ובאופן שנתנו מעוֹת זכר למחצית השקל לבית הכנסת מותר לשנות את המעוֹת לכל מקום שלומדים בו תורה, ובכלל זה גם מדרשה לבנות. אולם אם פירשו שהמעוֹת ילכו לפורים אסור לשנותם ויתנום לעניים, אמנם העניים שיקבלום רשאים לשנותם. ובשאר צדקה שרוצה ליתן לעניים לדעת השו"ע אסור לשנות המעוֹת אפילו לצורך מצווה, רק יכול להלוותם ולהשאילם, ודוקא קודם שהגיעו המעוֹת לידי הגבאי, ויש שהקלו לשנותם לצורך מצווה, אפילו הגיעו המעוֹת לידי הגבאי, אלא אם כן נדר את המעוֹת לעני פלוני או למקום פלוני, שאסור לשנותם. ונכון להיזהר לגמור בלב שאין מכוונים לזכות לעני המעוֹת עד שיגיעו לידו ממש.

מפתחות.....כב.

גליון שו"ת

וגדל וקל
התורה

מפי

הרב אורן נזרית שליט"א

ניתן להקדיש פרשיות

לברכה והצלחה

ולעילוי נשמות זכיו"ב

פרטים בטל:

0506491414

0509013000

גרפיקה ועימוד:

א.י.ש. אשדוד

052-7627127

למעוניינים ניתן לקבל גיליון זה וכן את הגליונות:

שיחות חיזוק; אשיחה בחוקיך; אשיחה בהלכה; מהמחבר במייל: toraoren@gmail.com
כמו כן ניתן להשיג ספרי המחבר סדרות הספרים: שיחות חיזוק (ה' כרכים); אשיחה בחוקיך (ה' כרכים);
קול חתן; קול שמחה; ומארז דיסקים 'שיעורי יגדיל תורה' בטל: 0506491414 , 0509013000

סימן סה

(שו"ע או"ח סימן ר"ח ס"ב ס"ט)

שאלה:

האם יש לברך ברכת על המחיה באכילת פרוסת עוגת טורט שיש בה שיעור כזית בכדי אכילת פרס, אלא שרק ששית מתערובת העוגה היא קמח וכיוון שכך בכל חתיכת עוגה שאוכל יש בודאי פחות מכזית קמח?

תשובה:

אם אפה עוגה ובה תערובת של מיני דגן ומרכיבים נוספים, באופן שכמות הדגן מרובה כך שכשאוכל שיעור של כזית מן הדגן שבתערובת בשיעור זמן של תוך כדי אכילת פרס (7.5 דק'), מברך עליה על המחיה.

ובאופן שהיה שיעור המרכיבים הנוספים בתערובת רב על שיעור הדגן שבה, והיינו שבתערובת העוגה כמות הביצים, הסוכר, או קמח תפוז"א או קמח הקמניות הייתה רבה על כמות הקמח שבה, יש לחלק - אם שיעור הקמח בתערובת עומד על כזית (27 גר') לכל הפחות, וכמות זו מהווה לפחות ששית מכלל התערובת וטעם הדגן ניכר בתערובת, אזי אף כשאכל מעוגה זו כזית בלבד (ומהדגן ודאי שלא אכל כזית, שכן כמות הדגן בכלל התערובת עמדה על כזית בלבד, ואי אפשר לומר שבחלק שאכל כנוסה כל כמות הדגן שבתערובת) מ"מ מברך לאחריה ברכת על המחיה.

ואם לא היה כזית דגן בתערובת, וכן אם כמות הקמח לא היתה לפחות ששית מהתערובת, או שטעם הדגן לא ניכר היה בתערובת, אינו מברך לאחריה כלל, אמנם אם אכל מן תערובת זו שיעור של כזית ממינים אחרים יברך בורא נפשות.

ברכה ראשונה על מאכל שיש בו מיעוט קמח

א. הנה לעניין ברכה ראשונה על מאכל העשוי מאחד או יותר מחמשת מיני דגן איתא בברכות (לו:) - "רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות. ואיתמר נמי, רב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שהוא מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות" ע"כ.

והיינו שכל שעירב את מיני הדגן בתבשיל להטעימו, או על מנת שיהיה ראוי לסעוד בו את ליבו, אף אם היה שיעור הדגן שבתבשיל מיעוט בעוד ששאר המרכיבים מהווים את הרוב, יש לברך עליו בורא מיני מזונות, שכן מיני הדגן חשובים הם ואינם בטלים לשאר מרכיבי התבשיל.

מיהו, איתא בברכות (לט.) - "אמר רב אשי, כי הוינן בי רב כהנא אמר לן: תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא - בורא פרי האדמה, דלפתא, דמפשו בה קמחא טפי - בורא מיני מזונות. והדר אמר: אידי ואידי בורא פרי האדמה, והאי דשדי בה קמחא טפי - לדבוקי בעלמא עבדי לה" ע"כ.

ומתבאר דין נוסף, שכל שבא הקמח לדבק התבשיל בעלמא ולא להטעימו אינו מברך מזונות. וכן פסקו הרי"ף (ברכות כז:) הרמב"ם (הל' ברכות פ"ג, ה"ו) הרא"ש (ברכות פ"ו ס"ז) והתוספות (ברכות לו: ד"ה כל) ושאר הראשונים.

וכן פסק מרן השו"ע (או"ח ס"ו רח ס"ב) - "חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה. אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבוק ולהקפותו, בטל בתבשיל" ע"כ.

וכן כתב המשנ"ב (שם סק"ז) שאף באופן המובא לעיל בדברי מרן השו"ע שבו היו שאר מרכיבי התבשיל רבים על שיעור מיני הדגן שבו, על כל פנים כיון שחשובים הם, מברך עליהם בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה.

ובשו"ת אבני נזר (חאו"ח סי' לח אות ה) העלה לחלק את דברי התוספות הנ"ל לג' חילוקים:

ראשית, אם נתן הקמח לתבשיל על מנת לסעוד את ליבו, כלומר שיהא מזין ומשביע בעבור אכילה ממש ולא להנאה בעלמא, יש לברך עליו בורא מיני מזונות ואף באופן שהיה הקמח מיעוט.

שנית, אם אין נתנת הקמח לתבשיל באה על מנת לסעוד ובכל זאת מכוון לאכילה, יש להלך אחר הרוב, והיינו אם הרוב קמח, יברך בורא מיני מזונות, ואי לאו הכי, לא.

שלישית, אם אין נתנת הקמח לתבשיל באה על מנת לסעוד וגם אינו מכוון לאכילה כלל, אלא לדבק בעלמא ולהעמיד התבשיל, אזי אף אם הקמח מהווה רוב אינו מברך עליו בורא מיני מזונות.

מיהו, כתב שם דכולי האי שלא כדעת כהרמב"ם, דלטעמיה כל שמכוין לאכילה, אף אם היה מין הדגן למיעוט, כיון שחשוב הוא, בטלים אליו כל שאר מרכיבי התבשיל ומברך בורא מיני מזונות בכל אופן, ע"ש.

ומ"מ בתבשיל שנתנו בו אחד או יותר מחמשת מיני דגן על מנת להקשותו או לדבקו, אלא שנתנת הדגן לתוכו הוסיפה בו גם טעם ומחמתה התבשיל כעת ראוי ומתוקן יותר למאכל, אף באופן שהדגן מהווה מיעוט, יש לברך עליו בורא מיני מזונות. וכן כתב הפר"ח (יו"ד סי' קיב סק"ז), ובשו"ת מים חיים (סי' ח), ובשו"ת זרע אברהם (חאו"ח סי' א), ובבאר היטב (סק"ג), ובשו"ת קול אליהו (ח"ב חיו"ד סי' ב), ובשו"ת אדמת קודש (ח"ב חאו"ח סי' ח) ועוד.

עוד כתב מרן השו"ע (או"ח סי' רח ס"ט) - "עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן ובשלו בקדירה, מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה. ואם עשה ממנו פת, מברך המוציא וברכת המזון. ודווקא שיש באותו קמח מחמשת מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס, אבל אם אין בו זה השיעור מחמשת המינים, אינו מברך לבסוף ברכת המזון, אלא בתחילה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן אף על פי שאין בו כזית בכדי אכילת פרס, ולבסוף על המחיה. ואם בשלו בקדירה, מברך תחלה בורא מיני מזונות ואחריו בורא נפשות" ע"כ.

והעולה מדבריו, שעל כל פנים בעבור ברכה ראשונה אין צריך שיהא בדגן המעורב בתבשיל שיעור של כזית בכדי אכילת פרס.

וכן כתב הפר"ח (שו"ת מים חיים סי' א) דאף אם רק אכל כזית מהתערובת ואין באכילתו גופא שיעור של כזית דגן מברך עליו בורא מיני מזונות בכל אופן, שהכל גריר בתר הדגן, וכמותו פסק החסד לאלפים (סק"ג), וכן כתב המשנ"ב (סי' רח ס"ק מד) שברכה ראשונה אינה צריכה שיעור, ואף על כמות מועטת יש לברך הברכה הראויה לאותו המין, וכיוון שמיני הדגן חשובים הם ומורגש טעמם וכמבואר לעיל, אינם בטלים בתערובת ומברכים עליהם הברכה הראויה להם, דהיינו בורא מיני מזונות.

מיהו כתב הרא"ה בחידושו (ברכות פ"ו לז:) - "פי' והא דרב ושמואל נמי דכל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו, דוקא בדאית ביה כזית בכדי אכילת פרס, הא לאו הכי דאפילו אכליה בעיניה בכי האי גונא לא חשיב לברוכי עליה לבסוף, וכיון דכן על ידי תערובת כי האי גונא מסתבר ודאי דלא חשיב לא בתחילתו ולא בסופו", וכן העלה הריטב"א בחידושו (שם לט.) ובהלכות ברכות לריטב"א (פ"א הל' כח) ולטעמם אף לעניין ברכה ראשונה בעינן שיהא שיעור של כזית

דגן בכדי אכילת פרס ואי לאו הכי אינו מברך בורא מיני מזונות.

לכאורה, היה מקום לחוש לשיטת המחמירים משום ספק ברכות להקל, ואף נגד דעת מרן השו"ע וכמבואר לעיל.

מיהו הרה"ג דוד יוסף שליט"א בספרו הבהיר הלכה ברורה (ח"י עמ' שסח ד"ה אולם) כתב שאף בזה יש להורות למעשה כדעת מרן השו"ע, והיינו שכל שנתן הדגן להטעים התבשיל או לסעוד ליבו מברך עליו בורא מיני מזונות, ואף כשאין בו שיעור של כזית בכדי אכילת פרס יש לעשות כן, ומספר טעמים לדבר.

ראשית, העלה את אשר נתבאר (שם עמ' שכו-שכז) דכל שבירך עליו בדיעבד בורא מיני מזונות, יצא י"ח בדיעבד כיוון דמייזן זייני, מלבד מלח ומים. וכיוון שלדעת פוסקים רבים יש לברך על תבשיל כגון זה, ברכת בורא מיני מזונות אף לכתחילה, וכן היא דעת מרן השו"ע, אזי אף לחולקים יש לומר דמהני בדיעבד, ולכן יש להורות לעשות כן אף לכתחילה.

שנית, אף אם תמצי למימר כשיטת המחמירים שכל שאין בו שיעור של כזית בכדי אכילת פרס אין לברך עליו בורא מיני מזונות, כבר נתבאר בדברי הרא"ה שהטעם שאין לברך באופן הנ"ל הוא משום דין עיקר וטפל, שכן הדגן טפל לשאר התערובת. אמנם אפשר לומר דאף אם בירך על הדגן דהיינו על הטפל, מ"מ אינה ברכה לבטלה, אלא שלשיטת הרא"ה ודעימיה יצטרך לחזור ולברך אף על העיקר, ובזה יש להורות שכיוון שדעת שאר הראשונים הנ"ל שהדגן הוא העיקר, לא יחזור לברך בשנית משום סב"ל.

עוד יש לצרף דעת הרמב"ם הנ"ל בדברי שו"ת אבני נזר, שכל שיש בו מחמשת מיני דגן ואף כשמהווים מיעוט התבשיל, כל שנתכוון לאכילה, יש לברך עליו בורא מיני מזונות,

כיוון שכלל התערובת בטלה למיני הדגן ואף כשמהווים מיעוט כיוון שחשובים הם.

ובצירוף כל האמור, יש להורות לברך ברכה ראשונה על מאכל כגון זה, שיש בו פחות משיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, בורא מיני מזונות גם באופן שידע שלא יאכל ממנו אלא כזית בלבד שאין בו שיעור הדגן הנ"ל, וכן פסק בספר ברכת ה' (ח"ב פ"ב ס"כ), ע"ש.

ברכה אחרונה על מאכל שיש בו מיעוט קמח

ב. אע"ג שנתבאר לעיל בדין ברכה ראשונה על מאכל ובו אחד או יותר מחמשת מיני דגן המעורבים עם שאר מרכיבים בתערובת, באופן שמיני הדגן מהווים מיעוט, כל שנתנם למאכל על מנת שיהא ראוי לסעוד בו את ליבו, או על מנת להטעימו בכך, אפילו היה הדגן מיעוט ושאר המרכיבים הרוב, מברך עליו בורא מיני מזונות וכאמור לעיל.

אלא שכולי האי לעניין ברכה ראשונה בלבד, מיהו בברכה אחרונה על מאכל כגון זה, שונים הם פני הדברים.

כתב האשכול (הל' ברכת מ"מ ופירות מב:) וז"ל - "והיכא דאכיל איניש פת תערובת כגון קמחא דשערי או דחטי דערבינהו בהדי קמחא דדוחן, או בקמחא דגלבוניס או בחד מינא דלאו מחמשת המינין, מברכין עליו - בורא מיני מזונות, אי עבדינהו מעשה קדרה, ואי עבדינהו פתא - המוציא ושלש ברכות" והביא דבריו האורחות חיים (ח"א הל' ברכות אות ו).

עוד הוסיף האבודרהם (ברכת הלחם זימון ברכת המזון) לסייג דין זה וכתב בשם רבינו יונה - "וכתב ה"ר יונה דדווקא שיש באותו קמח מאחד מחמשת המינין כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס. אבל אם אין בו השיעור מה' המינין אינו מברך לבסוף ג' ברכות, אלא בתחילה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן

אף על פי שאין בו כזית דגן בכדי אכילת פרס ולבסוף מעין ג', וה"ה כשבשלוהו בקדרה שמברך תחלה בורא מיני מזונות אבל לבסוף מברך בורא נפשות וכו' עכ"ל.

וכן פסק מרן השו"ע (אור"ח סי' רח ס"ט) וכן"ל, ותמה על דבריו המג"א (שם ס"ק טו) מדוע פסק שבאופן שאין בפת דגן בשיעור של כזית בכדי אכילת פרס, מברך לאחריו על המחיה, עוד כתב דקא קשיא ליה - "למה כתב אם בשלו מברך לאחריו בורא נפשות, דלא מצינו רק באורז כמ"ש הרמב"ם וצ"ע" ע"כ.

ועל דבר הפת שאין בה דגן בשיעור של כזית בכדי אכילת פרס כתב בביאור הגר"א (שם) - "ט"ס הוא וצ"ל בורא נפשות רבות, וכמ"ש בסיפא ואם בשלו כו' דמאי שנא וכן עיקר דבכל הברכות בסוף צריך כזית בכא"פ", והסכים עמו בזה בשו"ת אג"מ (אור"ח ח"א סי' ע) ע"ש.

עוד כתב הגר"א דמרן השו"ע סבירא ליה כשיטת רש"י (ברכות מא: ד"ה פת הבאה) שכתב שבאופן שבישלו בקדירה מברך לאחריו בורא נפשות, שלא כהתוספות (שם ד"ה אלא) דסבירא להו שמברך מעין שלש, וכן סבר ר' יהודה שרליאון (שם), ובתוספות הרא"ש (שם), ובתוספות רבינו פרץ (שם), וכבר כתב הרא"ש (פ"ו סי' ד') שכל שיש בו מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר מברך לאחריו מעין שלש, וכן כתב בספר האשכול (ח"א סי' כח), והרוקח (סי' שמא) והמנהיג (הל' סעודה סי' טז), והמאירי (ברכות לו:), ולא הצריכו כלל בדבריהם שיהיה בדגן שיעור של כזית בכדי אכילת פרס וכן"ל, והיינו דכל שהניח בתערובת ממין דגן ואפילו משהו, מברך עליו על המחיה.

ובחידושי הרא"ה (לו: ולט.) ובחידושי הר"א אלאשבילי והריטב"א (לט.) כתבו דבעינן שיהיה בתערובת שיעור כזית דגן בכדי אכילת פרס, ואף לעניין ברכה ראשונה, ובלא כן אינו מברך בורא מיני מזונות, וכן כתב בשו"ת המהר"ם

מרוטנבורג (דפוס ברלין שער א' סי' שכח עמ' נא) שעל מו"ש [מין מאכל] שעושים מקמח, אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס מברך לפניו מזונות ואחריו על המחיה, וכאמור לעיל.

ומשמע מדבריהם, שכל שיש בתערובת שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, נחשב הדגן לעיקר אף לעניין ברכה אחרונה, ולכן די בכך שיאכל כזית מהתערובת באופן כללי, ואין צריך לאכול כל התערובות ע"מ להגיע לשיעור הנזכר ולהתחייב בברכה אחרונה על המחיה.

ובדין הברכה האחרונה על תבשיל או עוגה שעירב דגן יחד עם מרכיבים נוספים כמובא בנ"ד, האריכו רבותינו האחרונים כיצד יש לנהוג בו בדבר ברכה האחרונה הלכה למעשה, וחלוקים דבריהם לג' שיטות.

שיטה א' - כתב המהר"א יצחקי בשו"ת זרע אברהם (חאו"ח סי' א), שאינו מברך על המחיה אלא אם אכל כמות מספקת מהתערובת באופן שודאי יש בה שיעור כזית דגן בכדי אכילת פרס, ואי לאו הכי, אפילו אכל הרבה מן התערובת ואין בה השיעור הנזכר, אינו מברך אלא בורא נפשות.

וכן פסק החסד לאלפים (סק"ג) וכן כתב בשו"ת פרח שושן (חאו"ח כלל א' סי' ג), ובערך השולחן (סק"ד), וכן כתב בספר אגורה באהלך (דף ד:), ובשו"ת בית אפרים (חאו"ח סי' יג), ובשערי תשובה (ס"ק יב), ומרן החיד"א בספר טוב עין (סי' יח אות נב), ובשירי ברכה (סי' קסח סק"א), ובערוך השלחן (סי"ח) והמשנ"ב בשער הציון (ס"ק מה). ובשו"ת אג"מ כתב דבאופן הנ"ל, לא יברך ברכה אחרונה כלל ואין לסמוך על מנהג העולם בזה, ותמה מאוד על דברי המשנ"ב, וכן כתב הכף החיים (אור"ח סי' רח אות ט) שבתערובת זו שמעורב בה הדגן יחד עם מרכיבים נוספים באופן שרבים עליו, מברך בורא מיני מזונות בתחילה ועל המחיה בסופה כדעת מרן דווקא באופן שישנו בתערובת שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס וגם אכל שיעור

והאשכול, והרוקח, והמנהיג, ורבינו פרץ, והרא"ש, והמאירי שלא הזכירו כלל דבעינן שיעור כזית דגן בכדי אכילת פרס בתערובת.

מיהו, בחזון עובדיה (ברכות ע"ב קצב) הביא בתשובתו את דברי שו"ת ברית אברהם (ח"ב סי' ז) שצידד להקל ולברך על המחיה אף בעוגה שאין בה השיעור הנ"ל, וכתב דיש לדבריו פנים בהלכה, ועל כל פנים העלה כי נכון לחוש לדעת האחרונים הנ"ל דסבירא להו שבאופן שלא מצוי השיעור הנ"ל בתערובת, נקוט האי כללא בידך דשב ואל תעשה עדיף, ולכן לא יברך אחר אכילתו כלל.

והעולה למעשה מן האמור לעיל, אם בישל או אפה עוגה ובה תערובת של מיני דגן ומרכיבים נוספים, באופן שכמות הדגן מרובה כך שכשאוכל שיעור של כזית מן הדגן שבתערובת בשיעור זמן של תוך כדי אכילת פרס (7.5 דק'), לכולי עלמא מברך עליה על המחיה.

ובאופן שהיה שיעור המרכיבים הנוספים בתערובת רב על שיעור הדגן שבה, והיינו שבתערובת העוגה כמות הביצים, הסוכר, או קמח תפוז"א או קמח הקטניות היתה רבה על כמות הקמח שבה, יש לחלק - אם שיעור הקמח בתערובת עומד על כזית (27 גר') לכל הפחות, וכמות זו מהווה לפחות שישית מכלל התערובת, כמו שכתב בהלכה ברורה (ח"י עמוד תיד) שהנה עצם שיעור אכילת פרס ידוע שנחלקו בו הראשונים, ולדעת הרמב"ם (פרק א' מהלכות עירובין הלכה ט' ופרק ב' מהלכות שביית עשור חלכה ד') היינו שלש ביצים ולדעת רש"י (עירובין ד' ופסחים מד. ויומא פ: וכריתות יב:) היינו ארבע ביצים, ומדברי מרן השלחן ערוך בכמה דוכתי מוכח דסבירא ליה כהרמב"ם דהיינו שלש ביצים וע"ש, ולפי זה אף בנידוננו נקטינן לחומרא דבעינן שיהיה הדגן לפחות ששית מכלל התערובת, שהרי שיעור הכזית הוא חצי ביצה וכמו שפסק בשלחן ערוך (סימן תפז), וממילא יוצא שיש בשלש ביצים ששה כזיתים,

כזה שיש בו כזית דגן, ואי לאו הכי יברך בורא על אכילתו ברכה אחרונה בורא נפשות רבות.

והשיג על דבריו בחזון עובדיה (ברכות ע"ב קצב) וכתב כי טעות היא, שכיון שדעת מרן השו"ע ודעימיה, שאף שלא אכל כל כך יברך על המחיה, ועוד שברכת בורא נפשות רבות אינה פוטרת כלל את ברכת על המחיה, ולכן אין לברך כלל, וכן כתב בספר זבחי צדק (סי' קיב סק"כ).

וכתב דהעיקר לדינא, שבאופן שיש בתערובת שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, אף אם אכל רק כזית בלבד מן התערובת, מברך על המחיה.

שיטה ב' - כתב הגינת ורדים (חאו"ח כלל א' סי' כד) שבאופן שיש בתערובת שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, והדגן מוסיף טעם לתערובת, אפילו אכל מהתערובת כזית בלבד, ואין בו שיעור הדגן הנזכר, מברך לאחר אכילתו על המחיה.

וכן כתב המטה יהודה (סק"ד), והמאמר מרדכי (סק"ט), ונראה מהאמור לעיל דכן היא שיטת הרא"ה והר"א אלאשבילי, הריטב"א והמהר"ם מרוטנבורג.

שיטה ג' - כתבו המגן אברהם והפר"ח (שו"ת מים חיים סי' א' וסי' ח'), שאפילו אין בתערובת שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, כל שבא להטעים, ואכל כזית בלבד מן התערובת מברך לאחר אכילתו על המחיה. ולשיטתם, כיוון שיש בתערובת אפילו משהו ממין דגן, כיוון שחשוב הוא דנים את כל התערובת כאילו ממין דגן היא, וכתב הפר"ח שכן הסכימו גדולי ההוראה שבדור.

וכן כתב בהגהות רעק"א (סק"א), ובשו"ת שמש צדקה (חאו"ח סי' ב' דף יא ע"ד), ובשו"ת קרבן משה (חאו"ח סי' ה'), ובשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' פב), ובשו"ע הרב (פ"ח ס"ג וס"ד), וע"פ האמור לעיל נראה שדכן היא דעת רבינו יהודה שרליאון,

מעורב בקמח אורז בלאו הכי מברך מזונות (מחמת האורז). אזי אף כשאכל מעוגה זו כזית בלבד (מהדגן ודאי שלא אכל כזית, שכן כמות הדגן בכלל התערובת עמדה על כזית בלבד, ואי אפשר לומר שבחלק שאכל כנוסה כל כמות הדגן שבתערובת שהתערבבה) מ"מ מברך לאחריה ברכת על המחיה.

מיהו, באופן שלא עמד שיעור הקמח שבתערובת על כזית לכל הפחות, או שכמות הקמח לא היוותה לפחות שישית מכלל התערובת, או שטעם הדגן לא ניכר היה בתערובת אינו מברך לאחריה כלל, אמנם אם אכל מן התערובות שיעור של כזית ממינים אחרים המצויים בה שאינם דגן יברך בורא נפשות.

ובנ"ד כגון בעוגת טורט באופן שבו הקמח מהווה מיעוט הבלילה ביחס לשאר המצרכים שבה כגון הביצים והסוכר, כבר ביאר המשנ"ב (סי' רח ס"ט ס"ק מח) שהכל בטל לקמח, ואף באופן שאכל כזית מהעוגה וישנו ספק גדול אם יש בחתיכה זו כזית קמח או לא, עכ"פ יש להקל ולברך על ברכת על המחיה וז"ל - "בקדירה - ר"ל ולא היה בהקמח של מיני דגן כזית בכדי אכילת פרס, [או שהיה בהקמח כשיעור והוא לא אכל עד שיעור כזית וכנ"ל באות הקודם] דאף דבתחלה מברך במ"מ וכנ"ל בס"ב, אבל על המחיה אינו יכול לברך אלא על שיעור כזית דגן, וע"כ מברך רק ברכת בנ"ר בשביל יתר המינים המעורבים בתבשיל זה. ועיין בביאור הלכה שביארנו דלאו דוקא תערובות קמח בקמח דאינו מנכר כ"כ המיני דגן, דהוא הדין אם עירב ה' מיני דגן עם דבש ותבלין או שאר מינים, וכההיא דס"ב הנ"ל ג"כ בעינן שיהא מהחמשה מיני דגן כזית בכדי אכילת פרס, ואי לאו הכי אינו מברך ברכה אחרונה אלא בורא נפשות רבות, וע"כ מיני [גרופין] מה' מיני דגן שמבשל עם בולבע"ס וקטניות וכיו"ב אין לברך לבסוף על המחיה, אלא דוקא כשאכל מהמיני דגן כזית בכדי אכילת פרס. ומ"מ לענין פת כיסנין

ולכאורה היה נראה לומר שאם היה שיעור כזית בתוך ארבע ביצים, דהיינו שהיה שמינית מהתערובת מן הדגן, שפיר יכול לברך על המחיה, שהרי ידוע שרבותינו הראשונים נחלקו אף בשיעור כזית, ולדעת כמה ראשונים שיעור כזית הוא שליש ביצה, ואם כן יש בנידוננו ספק ספיקא לומר דמהני על כל פנים כשהיה מן הדגן שמינית בתוך ארבע ביצים, דשמא שיעור הפרס הוא ארבע ביצים, ואם תמצא לומר שהוא שלש ביצים שמא הכזית הוא שליש ביצה, ואם כן כזית בתוך שיעור פרס הוא תשיעית מן התערובת, ואמנם בשני ענינים אלו פסק בשלחן ערוך כדעה השניה, דהיינו שלענין שיעור פרס פסק דחיינו שלש ביצים, ולענין שיעור כזית פסק שהוא חצי ביצה, מכל מקום בכיוצא בזה שיש לצרף שיטות החולקים בשני ענינים אלו לספק ספיקא, יש לומר דאין זה נגד השלחן ערוך, שבשלחן ערוך שפסק להחמיר בכל אחד משני ענינים, הוא דוקא כשהיה אותו ענין בפני עצמו, אבל בהצטרף שניהם יחדיו, שמא היה פוסק לקולא (ועיין כיוצא בזה בשו"ת יחזה דעת חלק ה' סימן נד). אלא שבאכל רק כזית מכל התערובת, נראה שמאחר שבלאו הכי לדעת כמה ראשונים ואחרונים לא מהני כלל, אלא בעינן שיאכל כזית מן הדגן, אין לסמוך על צירופים נוספים, ודי לנו לברך על המחיה כשהיה ששית מהתערובת מן הדגן ועיין היטב במה שכתב בזה הפרי מגדים (משבצות זהב ס"ק יב). ודו"ק.

וגם צריך שטעם הדגן יהיה ניכר בתערובת, מטעם דאף שבמיני דגן שנתערבו בדברים אחרים מברך כברכת הדגן אפילו כשהוא מיעוט, מכל מקום לדעת כמה אחרונים בעינן שיהיה טעם הדגן ניכר בתערובת, אבל בלאו הכי מברך שהכל, וכן כתב בנידוננו המשנה ברורה (ס"ק מה וס"ק מט) שאם אין טעם הדגן ניכר בתערובת מברך נפשות ובשער הציון (ס"ק מו) כתב דמשמע מהשערי תשובה שכל שאין טעם הדגן ניכר, אפילו יש כזית בכדי אכילת פרס מברך נפשות, (ורק כשהיה הדגן

שמעורב בתבלין הרבה [כגון צוקע"ר לעק"ך] נוהגין העולם לברך עליו לבסוף על המחיה כשיש בו כזית, אף שבמין דגן לבדו שנמצא בו אין בו שיעור כזית, ואולי שטעמם מפני שהתבלין בא להכשיר את האוכל מצטרף עם האוכל גופא לשיעור, וכדאיתא כעין זה במ"א סימן ר"י. ולכתחלה טוב ליזהר לשער שיהיה בהקמח שיעור כזית."

ובחזון עובדיה (שם עמ' קצ ס"ו) כתב מרן רבינו עובדיה זצוק"ל - "עוגה שהרוב שלה סוכר וביצים, והמיעוט קמח, מ"מ מברכים עליה בורא מיני מזונות. ומיהו לענין ברכה אחרונה איכא פלוגתא דרבוותא, ולהלכה אם על כל פנים היה בה כזית דגן בכדי אכילת פרס (דהיינו שלוש ביצים), ואכל ממנה שיעור כזית, מברך לאחריה ברכת מעין שלש, שהיא ברכת על המחיה וכו'".

והסביר דבריו (שם עמוד קצב) מפני שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כדברי המג"א והפר"ח וגדולי ההוראה שאפילו אין שם כזית דגן בכדי אכילת פרס, מברך ברכת מעין שלש, ואת"ל דבעינן שיהיה שם כזית דגן בכדי אכילת פרס, כדברי האחרונים הנ"ל, וכ"כ הרא"ה בחידושו (פ"ו דברכות עמוד קט), והריטב"א ברכות (ט). ד"ה ולא היא, וכ"ה בהלכות ברכות להריטב"א (פ"א הל' כח), שמא כל שיש שם כזית דגן בכדי אכילת פרס, די באכילת כזית לברך ברכת מעין שלש, כדברי הפר"ח והגנת ורדים והרב מטה יהודה הנ"ל. וכבר כתב הגאון ר' דוד פארדו בשו"ת מכתם לדוד (סי' ג דף ז ע"ב), שפשוט כי מן הדין כל שיש ספק ספיקא בברכות, מהני לבטל איסור לא תשא, דהא ודאי כי היכי דמהני ס"ס בעלמא למשרי כל איסורי דאורייתא, ה"נ דכוותה לגבי איסור לא תישא. ואי בריך לא פגע כלל באיסור לא תשא. רק להחמיר לכתחילה אין להורות לברך. ע"ש. וכל שכן כאן שספר תורה גבן הוא מרן השו"ע שקבלנו הוראותיו.

והעולה מדבריו דכל עוד שיש בתערובת השיעור הנצרך, אף באופן שאכל רק כזית ובודאי שאין בו השיעור הנ"ל, מ"מ מברך לאחר אכילתו על המחיה.

ובספר ברכת ה' (ח"ג עמ' שלה סנ"ז) כתב - "עוגה שערכו בעיסתה קמח מחמשת מיני דגן כדי לשבוע ממנו או כדי לתת בה טעם, צריך לברך עליה ברכת בורא מיני מזונות אפילו אם כמות הקמח שבה מועטת. ואם אכל ממנה שיעור כזית (שלשים סמ"ק), צריך לברך אחר אכילתו ברכת על המחיה אם הקמח שבעוגה הוא לפחות שישיית מכל מה שעירבו בעיסתה, כמו שהתבאר (בח"ב פ"ב ס"כ) וכו' ואם הקמח הוא פחות משישית, אינו מברך שום ברכה אחרונה עד שיהיה ברור לו שאכל כזית משאר המינים שבתערובת שאז יברך בורא נפשות."

וכן כתב בספר הלכה ברורה (שם) - "ובכל כיוצא שאינו מברך על המחיה מחמת שלא היה הדגן שישיית מן התערובת או מחמת שלא היה שיעור כזית מן הדגן בתערובת או מחמת שלא היה טעם הדגן ניכר בתערובת, לא יברך גם בורא נפשות. ומ"מ אם אכל מן התערובת כזית ממנים אחרים שאינם דגן יברך בורא נפשות", עוד העלה (שם עמ' תטז) דבעינן ג' תנאים שיתקיימו כדי לברך על המחיה על עיסה שיש בה מיעוט קמח - ראשית, שיהא טעם הדגן ניכר בעיסה, שנית, שיש לפחות שיעור של כזית דגן בעיסה, וכן ששיעור הדגן מהווה לכל הפחות שישיית מכלל התערובת, ואי לאו הכי, אינו מברך על המחיה ולא כלום. וכ"פ בספר פניני הלכה להרה"ג אליעזר מלמד שליט"א (כרך ברכות, פ"י אות ט) והוסיף "ואם שיעור הקמח שבבצק פחות משמינית מכלל המרכיבים, אין מברכים אחר אכילת כ'זית' מהעוגה 'על המחיה' אלא 'בורא נפשות'. שהואיל והקמח שבעוגה זו מועט כל כך, אין הוא גורר אחריו את שאר המרכיבים אלא נגרר אחריהם".

סימן סו

(שו"ע או"ח סימן רכ"ג ס"ב ס"ג)

שאלה:

נשאלתי בדיון שני בני אדם שקנו יחד דירה עם מאבן משותף, אם יברכו שניהם הטוב והמטיב, כדיון שני אנשים שקנו דירה בשותפות, שמברכים הטוב והמטיב, וכמש"כ המשנ"ב (סי' רכ"ג ס"ק יא). ע"ש. או כיון שאין שניהם שותפים באותה חלק ממש, אלא שיש לכל אחד חלק נפרד, ורק לאיזה ענינים יש להם שייכות זה לזה, א"כ י"ל שלא יברכו הטוב והמטיב, אלא כל אחד יברך שהחיינו, כדיון הקונה בית חדש. [ושמא גם שהחיינו לא יברכו, כיון שהם תלויים זה בזה, וכמבואר כיוצא בזה ממש"כ בס' חזון עובדיה (ברכות עמ' שצה). ע"ש. ודו"ק]. אמנם י"ל דכיון שיש לשניהם טובה מאותו בית, צריכים לברך הטוב והמטיב, כמו שצריכים לברך הטוב והמטיב על ירושה, כמבואר בש"ע (שם ס"ב), אע"פ שכל אחד מקבל חלק נפרד בירושה. ויש לפלפל בזה. יורנו המורה ושכמו"ה.

תשובה:

שניים שקנו דירה בשותפות, וכל אחד לקח לו חדרים שרק הוא משתמש בהם, ואין לחברו רשות בהם, ושאר הדירה משתמשים בשותפות, יש לכל אחד לברך בשעת הקניה על החדרים החדשים שלקח לו ברכת שהחיינו, ועל חלקי הדירה המשותפים, כל אחד יברך ברכת הטוב והמטיב, ואם יש רשות לכל אחד להכנס לכל חדרי הדירה כל אחד מהם יברך ברכת הטוב והמטיב ולא יברכו ברכת שהחיינו, ואם יש לכל אחד אשה וילדים שדר עמהם בחדרים כל אחד מהם מברך ברכת הטוב והמטיב ופוסט את כל הבית, ואף אם קנו הדירה בהקפה ע"י משכנתא כל שמעריכים שיוכלו לעמוד בתשלומים שהתחייבו יש להם לברך ברכות אלו. והוא הדיון דאם חלקו דירה שרשומה

במאבן כדירה אחת לשתי יחידות דיור, וכל אחד לקח לו יחידת דיור לבדו כל אחד מברך שהחיינו על חלקו.

א. איתא במשנה ברכות (נד.) בנה בית חדש, וקנה כלים חדשים, אומר: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ובגמרא (שם נט:) בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, שלו ושל אחרים - אומר הטוב והמטיב! - לא קשיא, הא - דאית ליה שותפות, הא - דלית ליה שותפות, והתניא: קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו, על שלו ועל של חבריו - אומר ברוך הטוב והמטיב.

וכתב מרן השולחן ערוך (אורח חיים סימן רכ"ג סעיף ג) בנה בית חדש, או קנה כלים חדשים, אפילו היה לו כיוצא באלו תחלה, או קנה וחזר וקנה, מברך על כל פעם שהחיינו, ולא דוקא חדשים דהוא הדין לישנים, אם הם חדשים לו, שלא היו אלו שלו מעולם, ולא אמרו חדשים אלא לאפוקי אם מכרן וחזר וקנאן.

וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק יא) וה"ה אם קנה בית, ודוקא כשבנה או קנה לעצמו, אבל אם יש לו שותפות בגוה, כל אחד מהשותפים מברך הטוב והמטיב [גמרא], ועל כן קהל שבנו או קנו בהכ"נ יעמוד ש"ץ ויברך בקול רם הטוב והמטיב להוציא את כולם. ע"כ. וכ"כ בחזון עובדיה (ברכות עמוד שצג) אע"ג דבמתני' תנן (ברכות נד.) בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר שהחיינו, הוא הדין לקנה בית, כדקי"ל במתני' דסוטה (מג.) אחד הבונה, ואחד הלוקח, ואחד היורש, ואחד שניתן לו במתנה (חזונים מעורכי המלחמה). וכן לשון הגמרא (ברכות ס.) מכלל דכי יש לו בהן וחזר וקנה" לדברי הכל צריך לברך. וז"ל הטור, בנה בית

חדש או קנה כלים חדשים, בין שהיו לו כיוצא באלו מתחילה, או קנה וחזר וקנה, מברך על כל פעם שהחיינו. ואמרו בירושלמי דלאו דוקא כלים חדשים, אלא אפילו ישנים והם חדשים אצלו מברך שהחיינו, ונקט חדשים לאפוקי אם מכרם וחזר וקנאם. עכ"ל. וז"ל המאירי, ודע דמה שאמרנו שהבונה בית חדש, אומר שהחיינו, לא סוף דבר בבונה בית חדש, אלא אף בקנה בית ישן, הואיל וחדש הוא אצלו, מברך שהחיינו. וכן הוא הדין בקנה כלים חדשים וכו', וכן אמרו בירושלמי, ואפילו קנה וחזר וקנה לו כיוצא בהם מברך שהחיינו. ע"כ. וכ"כ הרב ר' דוד אבודרהם (דף צט ע"ב), הבונה בית חדש או קונהו מברך שהחיינו. וכן כתב בספר הבתים (עמוד קסד) וז"ל: והקונה בית אע"פ שלא בנאו מברך שהחיינו. וכ"כ רבינו מנוח (פ"י ה"א), וז"ל: וכן אם קנה בית אפילו בית ישן, כיון שהוא חדש אצלו מברך שהחיינו. וכן אמרו בירושלמי. אבל אם מכר את ביתו וחזר וקנאו אינו מברך שהחיינו. וכדאמרין בסוטה (מד.) דמה שנאמר כי יקח איש אשה "חדשה" לא יצא בצבא למלחמה, היינו אפילו אלמנה וגרושה, ומה תלמוד לומר "חדשה", למעוטי מחזיר גרושתו, שאינה חדש אצלו. ה"נ אתא למעוטי כשמכרו וחזר וקנאו. ושכ"כ הראב"ד. ע"כ. וכ"כ בספר המכתם (ברכות נט.). ואחרי הודיע ה' אותנו את כל זאת, יש לתמוה על מ"ש בשו"ת קנין תורה ח"ז (סי' יח), שבראשונים לא מצאנו שהחיינו בקניית בית חדש וכו'. ע"ש. וצ"ע. וכ"פ בשו"ת ויאמר יצחק בן ואליר (חאו"ח סי' מג), שאף הקונה בית חדש דינו כבונה בית חדש, וצריך לברך שהחיינו. והעתיקו בקצרה הגר"י ידיד בספר ברכת יוסף ח"ב (דף קמו ע"ב).

ב. ולענין הזמן שמברך הביא בחזו"ע (שם) שכתב הרשב"א (ברכות נט:) וברכה זו מברך אותה בשעת קניה, אע"פ שעדיין לא נשתמש בבית או בכלים, שאין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בבנייתו או בקנייתם. וכן

נראה מן הירושלמי. וכ"כ הראב"ד. ע"כ. והריטב"א (ברכות נט:) הביא שיש חולקים ואומרים שאינו מברך עד שישתמש בהם אולם הראב"ד כתב שמיד שבנה או שקנה מברך. וכן נראה בירושלמי. וכ"כ הרא"ה, והמאירי, והרא"ש, והמכתם, והנימוקי יוסף, וספר הבתים שם, והאורחות חיים (הלכות ברכות אות נב), והאוהל מועד (דף צו ע"ב). וכן פסק מרן (סי' רכג סעיף ד), שיש לו לברך בשעת הקנים אע"פ שעדיין לא נשתמש בהן. והשיטה מקובצת (ברכות נט:) הביא רק שיש אומרים שאינו מברך עליהם אלא עד שישתמש בהם ועד שידור בבית. ע"כ והתעלם מכל הפוסקים הנ"ל שהסכימו להראב"ד. וצע"ק.

ג. אלא שכתב שם (עמוד שצ"ה) הן אמת שהבונה בית חדש מברך שהחיינו, כדנתן בברכות (נד.), אולם זהו משום שהבית קניינו ורכושו, משא"כ בהכ"נ שנבנה מכספי צבור ובסיוע משרדי הממשלה, אין לברך עליו שהחיינו. וכן ראיתי למרן החיד"א במחזיק ברכה (שם ס"א א) שכתב הן בעודני בשליחות מצוה נמצאתי באחת הערים שבנו בהכ"נ חדש, ובחינוך דרש הרב הגאון מארי דאתרא הי"ו ובסוף הדרוש בירך שהחיינו בשם ומלכות, ולי ההדיוט נראה דאין לברך שהחיינו בנדון זה, דאף דדינא הוא דבנה בית חדש מברך שהחיינו היינו שיחיד בנאו, ויחיד אומר שהחיינו והגם דמסתמא זה שבנה בית חדש בני ביתו עמו, מ"מ הוא העיקר והם טפלים אליו, והכי מוכח מפשטא דגמרא גבי ארעא דמסיק דאית ליה שותפות מברך הטוב והמטיב, משמע דביש שותפות אינו מברך שהחיינו, וכ"כ הרב אליה רבה ויש לחלק בין בנה בית חדש דאמרין דמברך שהחיינו, לצבור שבנו בית הכנסת, ואחר זמן שמעתי שהרב מהר"י אבוהב אב"ד דק"ק אמשטרדם כשבנו בית הכנסת הגדולה ק"ק ספרדים הורא לברך החזן שהחיינו, וכן ראיתי בדרוש הרב הנז' בחינוך הבהכ"נ שנדפס שאומר שם שהחזן בירך שהחיינו, אמנם

וכ"כ הרב שלמי ציבור (דף לג ע"ב). והגר"ח פאלג'י בכף החיים (סי' י' אות ח). וכן המנהג פשוט שאין הבר מצוה מברך שהחיינו על תפילין החדשים, אא"כ לובש טלית חדשה שעליה מברך שהחיינו. נודלא כמש"כ בשו"ת ויאמר יצחק (דף כז ע"ד אות כג) שבר מצוה המתחנך בהנחת תפילין חדשים מברך שהחיינו. דליתא]. ע"כ.

אתה הראת לדעת שכאשר קנה בית משלו מברך שהחיינו, וה"נ אם לקח מהבית חדרים שהוא לבדו משתמש בהם ואין אחר זולתו, מברך עליהם שהחיינו, דמה לי בית מה לי חדרים, אבל בחלקים המשותפים יברכו שניהם ברכת הטוב והמטיב, כיון שהוא נכס של שניהם להנאתם, ואינו נכס של מצווה כבית כנסת, לכן שניהם מברכים עליו הטוב והמטיב, כעיקר הדין.

ד. ואין לומר דבברכה אחת יפטור את כל הנכס, כיון שעניינם שונה שהרי בחדרים אין לו שייכות עם השותף כלל, ולכן הוי כנכס אחר, ורק אם לשניהם יש רשות להכנס בכל הבית ובכל החדרים שניהם מברכים הטוב והמטיב, ולא מברכים שהחיינו.

ואע"ג שברישום הטאבו הכל נחשב לנכס אחד, אין רישום בטאבו משנה את ההלכה, וכמו שהביא בחזו"ע (שם עמוד שצג) כתב הגרא"ח נאה בספר קצות השלחן בבדי השלחן (סי' סד אות ב), שבזמן הזה דמדינא דמלכותא אין שום תוקף לקניית בנין עד שתתאשר בטאבו מטעם המלכות, פשוט שלא יברך עד שתאשר הקניה בטאבו. ע"כ. ומיהו לאו מילתא פסיקתא היא, שאם עשו שטר ביניהם ופרשו בהדיא שהוא קונה מיד, א"צ רישום בטאבו לענין דינא. וכ"כ הגאון מהר"י בכר דוד בשו"ת דברי אמת (סי' יב) בשם מהר"י בסאן. ע"ש. וכ"כ החשק שלמה (סי' סח דף קא ע"א), שאפילו את"ל דמשום דינא דמלכותא לא קנה עד הרישום בטאבו, מ"מ כיון שהמנהג פשוט לקנות

שמעתי מפי מגידי אמת שרב אחד חלק על זה וכשבנו בית הכנסת בעיר סמוכה וכבדוהו ללכת שם בחינוך הורה שלא לברך שהחיינו, וכן הוא דעתי הקצרה. וכן ראיתי להרב מהר"י עיאש בשו"ת בית יהודה י"ד בס"ת שקנו הקהל שכתב שלא יברכו שהחיינו דליתיה אלא ביחיד. שוב ראיתי להרב הלכות קטנות שכתב וז"ל קהל שבנו או קנו בית הכנסת אם מברכין, תשובה יעמוד ש"ץ ויברך בקול רם בא"י הטוב והמטיב, ואם נסתר וחזרו ובנאוהו נראה נמי דמברכין עכ"ל, ומוכח דברכת שהחיינו לא יברכו כדבר האמור. עכ"ל. וכתב על זה הגר"ח פלאג'י בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' מג), ומשמע שעכ"פ ברכת הטוב והמטיב יברכו. [וכן כתבו הרב זכור לאברהם (דף כג סע"ב), והרב בירך את אברהם (דף צג ע"ב)]. ולי נראה שאין לברך לא ברכת שהחיינו, ולא ברכת הטוב והמטיב, וכמו שכתב בהדיא בספר שער הזקנים בתשובה (דף פג סוף ע"ב). ע"ש. וכן נראה עיקר, כי בהכ"נ נועד לתפילה בלבד, ולא להנות ממנו. וקי"ל מצוות לאו להינות ניתנו. וכמו שכתב כיו"ב המגן אברהם (סי' רכג סק"ה), דהא דתנן קנה כלים חדשים מברך שהחיינו, היינו דוקא כלי תשמיש, אבל על ספרים חדשים אין לברך שהחיינו, משום דמצוות לאו להנות ניתנו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהריא"ץ (חאו"ח סי' ח). ע"ש. ונראה שזהו טעמו ג"כ של מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' כב ס"ק ב), שכתב וז"ל: "לדעת מרן נראה שאין לברך שהחיינו כשמניח תפילין חדשים. וכן המנהג". ומקורו בבית יוסף שם, בשם רבינו הגדול מהרי"א, שאין לברך שהחיינו אלא על מצוה שהיא מזמן לזמן, אבל על תפילין אין לברך שהחיינו. ומיהו על טלית מצויצת חדשה מברך שהחיינו, ולא מטעם המצוה אלא מטעם ההלכה שהקונה כלים חדשים מברך שהחיינו. ע"ש. נמצא שהקונה תפילין חדשים ומניח אינו מברך שהחיינו, משום דמצוות לאו להינות ניתנו. וכן פסק הרב מאמר מרדכי (סימן כב) בשם האחרונים.

ולחקנות מבלי לחוש להעבירו בטאבו על שם הלוקח, המנהג עיקר ומנהג מבטל הלכה. וכן כתב בשו"ת משפטים ישרים (סי' סב). ע"ש. והארכתי בזה בשו"ת יביע אומר חלק י (חיו"ד סי' מ'), ומשם בארה. והיום המנהג שבזמן עריכת חוזה המכירה חותמים המוכר והקונה בפני העורך דין על שטר מכר ועל יפוי כח שמאפשר לעורך דין לטפל בהעברת הבעלות בטאבו, ואז האחריות להעברת הבעלות בטאבו מוטלת על העורך דין וזמן ממילא קא אתי. ע"כ. וה"ה לנד"ד שאף שברישום כל הנכס נחשב לנכס אחד, כיון שבתשמישו נחלק לשני נכסים מבחינת ההלכה, והמנהג מסכים לזה שאין רישום הטאבו מעכב, מנהג מבטל ההלכה דדינא דמלכותא גם לענין החלוקה הפנימית בבית.

ה. ואם משתמש בחדרים עם אשתו וילדיו מברך ברכת הטוב והמטיב ולא מברך שהחיינו, כמו שכתב השולחן ערוך (שם ס"ב) היה לו ממון שירשו, אם אין לו אחים מברך גם כן שהחיינו, ואם יש לו אחים, במקום שהחיינו מברך: הטוב והמטיב. הגה: שאין מברכין הטוב והמטיב א"כ יש לו שותפות באותה טובה (טור). וכן מבואר בביאור הלכה (שם ד"ה בנה בית) בשם הלחם חמודות ואליה רבה ודלא כהחיי אדם, וז"ל: עיין בל"ח וא"ר דאם יש לו אשה ובנים הוי כמי שיש לו שותפין בה ומברך הטוב ומטיב וכדלקמיה בס"ד לענין כלים. והנה בח"א מחלק דבקנה כלים חשובים שישתמשו בהם הוא וב"ב אין זה מצד החיוב ונקרא בזה טובה, משא"כ הכא הוא מחויב ליתן בית לאשתו ובניו, ולא נהירא דעבור בניו הזכרים משהגיעו לכלל שש מזונות שנותן להם הוא רק בכלל צדקה, ובודאי הבית שקנה עבורם הוא טובה גמורה, ואפילו עבור אשתו הלא היה יכול לשכור דירה עבורה, ואינו מחויב לקנות בית בשביל זה, וכשקונה בית בודאי יש להם שמחת הלב עי"ז, והוא הטובה גמורה ושייך בזה ברכת הטוב ומטיב עכ"ל.

ו. עוד כתב בחזו"ע (שם עמוד שצד) כתב בשו"ת לב חיים ח"ג (סי' נב), שהקונה בית וכלים בהקפה, נראה מסברא שלא יברך שהחיינו, כי לא נתקנה ברכה זו אלא על שמחת הלב, משא"כ בקונה הכל בהקפה, מה שמחה יש בלבו, כיון שהוא מודאג על פרעון חובותיו, ואם לא יפרע לבעלי חובות שלו יכנס למאסר, ובכח"ג נראה פשוט שלא יברך זמן, ולא הטוב והמטיב. ע"כ. והובא בארחות חיים (סי' רכג אות ד), ובכף החיים (סי' רכג אות יח). וכ"כ הגר"ח נאה בבדי השלחן (סי' סד אות ג). ע"ש. ובשו"ת שרגא המאיר חלק ז (סי' סח) כתב, בזה"ז לא ראיתי מי שקנה בית חדש שיברך, והיינו משום שבזה"ז רובם ככולם אין משלמים כל המעות במזומנים, אלא לוקחים הלואות מאנשים אחרים על הבית, ואין השמחה שלימה, וכמש"כ בשו"ת לב חיים ח"ג (סי' נב). ע"כ. וכ"כ בשו"ת דברי שלום קרויזר תנינא (חאו"ח סימן יב) בד"ה הרי מזה, ובשערים המצויינים בהלכה (סי' נט סק"ג). ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת להורות נתן ח"ב (סי' יב). ובזמנינו שהקונה בית משלם סכום מסויים, ועל השאר לוקח משכנתא מהבנק ומשלם את חובו לבנק לאט לאט, מידי חודש בחודשו, נראה שאם הוא אדם מסודר בעבודה, ומעריך שתהיה לו יכולת לשלם כאשר הושת עליו, שפיר דמי לברך שהחיינו או הטוב והמטיב. וראיתי בשו"ת ציץ אליעזר חלק יב (סי' יט) שכתב לפקפק ע"ד הלב חיים הנ"ל. ובא רעהו וחקרו בשו"ת באר משה ח"ה (סי' סח), והשיב על דבריו. ע"ש. וע"ע להרה"ג ר"י רצאבי בשו"ע המקוצר ח"א (עמוד שכט) בהערה. ונ"ל פשר דבר כמו שכתבתי לעיל. והלב חיים לא מיירי בהכי. ובספר בן איש חי (פרשת ראה סעיף ו) כתב, שאף שמן הדין הבונה בית חדש או הקונה בית חדש צריך לברך שהחיינו, עתה נהגו שלא לברך על קנין או בנין הבית, אלא נהגו שכאשר עושים חינוך הבית בסעודה להודות לה' על הטובה שהטיב עמו, בעה"ב לובש בגד חדש ומברך עליו שהחיינו ומכוין לפטור את הבית. ע"ש. עכ"ל.

ואחר כתבתי זאת השיב השואל:

בס"ד. לכבוד ידידנו וכו' שלום רב. קבלתי תשובה היקרה, ועברתי על כל דבריו, יישר כחו לאורייתא, יגדיל תורה ויאדיר. רק אכתוב בקצרה איזה דברים שנתעוררתי על דבריו.

מה שכתב (סוף אות ג) שאם לקח מהבית חדרים שהוא לבדו משתמש בהם, יברך עליהם שהחיינו, אבל בחלקים המשותפים יברכו שניהם הטוב והמטיב, כיון שהוא נכס של שניהם להנאתם. עכת"ד. והנה כת"ר היה צריך להדגיש [וכן ראוי לעשות בגוף המסקנא, שהרי ע"ז היתה נסובה השאלה], שעל טאבו משותף א"צ לברך הטוב והמטיב, כיון שהם לא חדרים משותפים, אלא כל עדר לבדו ישכון, וא"כ אין להם הנאה משותפת מאותו דבר, ולכן אין להם לברך הטוב והמטיב. [ומה שהדירה רשומה בטאבו כדירה אחת, א"ז מחשיב אותם כשותפים, וכמו שהעיר כת"ר לנכון]. ע"כ.

על הארה זו יש להשיב שכבר כתבנו באות ד' שאין רישום הטאבו משנה את ההלכה, ויש לברך את הברכה לפי ההסכם בניהם וצורת השימוש, בחלקים שכל אחד משתמש לבדו יברך כל אחד ברכת שהחיינו, ובחלקים שמשתמשים יחדיו כל אחד מברך ברכת הטוב והמטיב. ולמה שכת"ר התכוין אכן הוספנו בסוף ההלכה שהוא הדין דאם חלקו דירה שרשומה בטאבו כדירה אחת לשתי יחידות דיור, וכל אחד לקח לו יחידת דיור לבדו כל אחד מברך שהחיינו על חלקו. ישר כוחו.

עוד כתב השואל: ומה שכתב עוד (אות ד) דאינו פוטר בברכה אחת את כל הנכס, כיון שעניינם שונה. ע"כ. הנה לכאורה יש להביא סיוע לדבריו מדברי הב"ח (סי' רכג) שכתב שאם קנה כלים לו וכלים לבני ביתו, מברך על שלו שהחיינו, ועל של בני ביתו מברך הטוב והמטיב. והובא להלכה במשנ"ב (שם ס"ק יט). [אולם מרן בב"י (שם) כתב שאם קנה כלים לו וכלים לבני ביתו, מברך על שלו שהחיינו. ע"כ. ומשמע שאינו

מברך הטוב והמטיב על של בני ביתו. וע' בדרכי משה (שם סק"ב). ויש לפלפל בדבריו. ופלא על המשנ"ב הנ"ל, שהביא דברי הב"ח בשתיקה, ולא כתב שלדעת מרן הב"י לא יברך הטוב והמטיב]. ומוכח שאינו נפטר בברכה אחת, כיון שהם כלים שונים. אולם באמת א"ז מוכרח, דשאני התם שכל כלי עומד לעצמו, ומשא"כ בזה שכולו בית אחד שייכול להשתמש בו, וסדנא דארעא חד הוא, ומאי אכפ"ל שבחדרים אלו יכול חברו להשתמש ובאלו לא, ס"ס הוא עצמו יכול להשתמש בכולם, ובשבילו הוא בית אחד. ולכן נראה לפע"ד דבכה"ג שיש חדרים משותפים וחדרים שאינם משותפים, יברך ברכה אחת דהטוב והמטיב. ע"כ.

ועל הארה זו יש להשיב: מה שלכאורה היה אפשר להבין מדברי כת"ר שלדעת הב"י שלא יברך ברכת הטוב והמטיב בקנה כלים לו ולבני ביתו, גם אם הוא משתמש עם בני ביתו באותם כלים, לענ"ד אין לדייק כן, שנראה שהב"י בא לאפוקי שלא נבין דהסמ"ק כתב שבכל גוונא שקנה כלים לו ולבני ביתו מברך רק הטוב והמטיב, ולא מברך שהחיינו, ובפרט לגירסא בסמ"ק ובטור (בכת"י פריש ודפוס נטובא ושלניקי) שגירסת 'גם' ליתא, שהיה מובן שבכל גוונא בקנה כלים לו ולבני ביתו יברך הטוב והמטיב בלבד, לזה בא הב"י להשמיע, שנראה דהיינו בכלי שמשתמשים הוא ובני ביתו, אבל אם קנה כלים לו וכלים לבני ביתו מברך על שלו שהחיינו עכ"ל שנראה לענ"ד במכוון כתב מברך על שלו דוקא ולא כתב בפשיטות מברך עליהם שהחיינו כמו שהיה נראה לכאורה מדברי כת"ר, אלא באופן שבני ביתו משתמשים לבד בכלים שקנה להם והוא לא משתמש עמהם, אכן לדעת הב"ח והמ"ב יש לו לברך עליהם הטוב והמטיב מטעם שכתבו דטוב הוא לדידיה שזכה שיהיו ב"ב מלובשים במלבושי כבוד, והמטיב לאחרני הם ב"ב שנהנין בטובה זו, ולדעת מרן הב"י אין לו לברך עליהם כלל שהרי פירש היינו דוקא בכלי שמשתמשים בו הוא וב"ב, יוצא להדיא

שאם קנה כלים מיוחדים לב"ב אינו מברך הטוב והמטיב, וכ"נ מלשונו בשו"ע שכתב (שם בסעיף ה') 'שמשתמשים בו הוא וב"ב', לאפוקי שמשתמשים בו ב"ב לבדם, וכן כתבו בהערות משנ"ב איש מצליח (שם הערה 7) לכן אף שהאחרונים נמשכו אחרי הב"ח בזה לענ"ד לדידן העיקר כדעת מרן. אמנם במה שכתב שיש לחלק בין כלים שכל כלי עומד בפני עצמו לבית שסדנא דארעא חד הוא, ומטעם זה כתב שיברך רק הטוב והמטיב, כבר הזכרנו באות ד' שההגדרה לענין הברכה הוא לא השם הכללי שנקרא בפי כל, כגון שכל השטח הוא רשום על טאבו אחד, ומחולק לשתי יחידות שונות לאנשים שונים, שכל חלק מברכים עליו בפני עצמו, הוא הדין באדם אחד שבחלק אחד הוא שליט לבדו, ובחלק האחר הוא שותף שכל חלק יתן לו מעין ברכותיו, על דרך משל אדם שמברך על גלידת 'טילון' שמחזיקו כולו ביד אחת, כשאוכל חלק העליון של הגלידה מברך ברכת 'שהכל' וכשמגיע לחלק המזונות מברך ברכת מזונות.

עוד האיר השואל: גם מה שכתב (אות ה) שאם משתמש בחדרים עם אשתו וילדיו, מברך ברכת הטוב והמטיב, ואינו מברך שהחיינו. והביא לזה ראיה מדברי מרן בש"ע (שם ס"ב). אחמה"ר אין מזה ראיה, דשאני התם שהאדם עצמו מקבל את הירושה, והוא שמח בה. ומשא"כ בזה, שיש להם רק רשות לגור באותו בית, אבל אינם בעלים עליו, וא"כ מנא לן שיברך הטוב והמטיב. וכן מוכח מסתימת דברי מרן בש"ע (שם ס"ג) הנ"ל, שאפילו אם יש לו אשה ובנים, מברך שהחיינו, ולא הטוב והמטיב, שהרי רוב בני אדם יש להם אשה ובנים, ואעפ"כ כתב שאם קנה בית מברך שהחיינו, ולא כתב שיברך הטוב והמטיב. ואל תשיבני ממש"כ מרן בש"ע (שם ס"ה) וז"ל קנה כלים שמשתמשים בהם הוא ובני ביתו, מברך הטוב והמטיב. עכ"ל. ומוכח שאע"פ שאין להם בעלות על הכלים, מ"מ מברך הטוב

והמטיב. יש לחלק, דשאני התם שיש להם הנאה מהשימוש בחפץ, ולכן צריכים לברך הטוב והמטיב. ומשא"כ בקנה בית, הרי אין להם נפקא מינה אם יהיו בדירה שכורה או בדירה קנויה, וא"כ אם אין להם טובה מיוחדת בקניית הדירה, ולכן לא יברך הטוב והמטיב, ומ"מ בעל הבית צריך לברך שהחיינו, כיון שהוא עצמו קנה את הדירה ויש לו שמחה בבעלותו עליה. ושוב מצאתי להגאון רבי משה לוי בס' ברכת ה' (ח"ד פ"ב הערה 290) שכתב כן בדעת מרן הש"ע, שאפילו אם יש לו אשה ובנים, אינו מברך הטוב והמטיב, והעיר מדין קנה כלים לו ולבני ביתו, שמברך הטוב והמטיב, וכתב לחלק כמו שכתבנו. ע"ש. הנלענ"ד כתבתי והיעב"א. הכ"ד ידידו הצעיר משה שמואל דיין.

ועל הארה זו יש להשיב: הן אמת שראיתי שכדברי כת"ר ראיתי שכ"כ הגאון רבי משה לוי זצ"ל בס' ברכת ה', אלא שכתב כן מסברא לחלק בין שימוש בכלי לשימוש בבית, דבבית ההנאה מצד הבעלות ובכלי ההנאה מצד השימוש, ולענ"ד לא נראה לחלק כן, וכמו שכבר כתבו להדיא דברי חמודות (פרק הרואה אות נג) האליה רבה (סימן רכג אות ח) והמשנ"ב בביאור הלכה (שם ד"ה בנה בית חדש), וכסתימת הגמרא והפוסקים שלא לחלק מצד השימוש לבד, אלא שכל שההנאה היא לו לבדו מברך שהחיינו וכל שההנאה היא לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב, ומנין לנו לומר שההנאה בדירה מצד הבעלות בלבד ולא מצד השימוש, אדרבה י"ל שעיקר ההנאה כשהוא בעלים היא אופן השימוש, שתגדל שמחתו כשהוא הבעלים שמשתמשים עמו אחרים. והתירוץ לקושיא וכי הבונה בית חדש לו לבד הוא בונה, אדרבה סתם בית בני ביתו עמו שכן על שם שהם תדירים אצלו בביתו נקראים בני ביתו, כבר תירץ הדברי חמודות (שם) שהכא לא קמיירי בברכת הטוב שכבר נשנית ברישא על הגשמים כו'. ע"כ. וכן יש לתרץ בסתימת השולחן ערוך.

סימן סז

(שו"ע או"ח סימן תרמ"ד יורה דעה סימן רנ"ח סי"ג רנ"ט ס"א)

שאלה:

נשאלתי אשה שהעבירו לה מעות מחצית השקל למטרת בית כנסת וברשותה מדרשה של בנות מתחזקות האם מותר לה לקחת את הכסף למדרשה, ומה הדין במעות שאינם של מחצית השקל.

תשובה:

מעות שנתנו זכר למחצית השקל ראוי שינתנו לעניים ת"ח ולהרמת קרן התורה, ובאופן שנתנו מעות זכר למחצית השקל לבית הכנסת מותר לשנות את המעות לכל מקום שלומדים בו תורה, ובכלל זה גם מדרשה לבנות. אולם אם פירשו שהמעות ילכו לפורים אסור לשנותם ויתנום לעניים, אמנם העניים שיקבלום רשאים לשנותם. ובשאר צדקה שרוצה ליתן לעניים לדעת השו"ע אסור לשנות המעות אפילו לצורך מצווה, רק יכול להלוותם ולהשאילם, ודוקא קודם שהגיעו המעות לידי הגבאי, ויש שהקלו לשנותם לצורך מצווה, אפילו הגיעו המעות לידי הגבאי, אלא אם כן נדר את המעות לעני פלוני או למקום פלוני, שאסור לשנותם. ונכון להזהר לגמור בלב שאין מכוונים לזכות לעני המעות עד שיגיעו לידו ממש.

א. שנינו בגמ' בב"מ (דף עח:) ברייתא "מגבת פורים - לפורים, מגבת העיר - לאותה העיר, ואין מדקדקין בדבר. אבל לוקחין את העגלים ושוחטין ואוכלים אותן, והמותר יפול לכיס של צדקה. רבי אליעזר אומר: מגבת פורים לפורים, ואין העני רשאי ליקח מהן רצועה לסנדלו, אלא אם כן התנה במעמד אנשי העיר, דברי רבי יעקב שאמר משום רבי מאיר. ורבן שמעון בן גמליאל מקל". ופרש"י "מגבת לפורים לפורים, מעות שגובין הגבאין מבני

העיר לחלק לעניים לסעודת פורים. לפורים, כולה יתנוה לעניים דפורים". עוד מיייתי שם "רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי מאיר: הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק, לא יקח בו טלית, טלית - לא יקח בו חלוק, מפני שמעביר על דעתו של בעל הבית". ע"כ. ובתוס' (שם) ד"ה "מגבת", כתבו וזה לשונם "וא"ת דאמרינן בערכין (ד' ו:): מעות של צדקה מותר לשנותן בכל מה שירצה, ואפילו באו לידי גבאי ואפילו אמר מנורה זו לבדק הבית מותר לשנותה למצוה אחרת, וי"ל דדוקא בפורים אמרינן הכא דאין לשנות ומגבת העיר לאותה העיר נמי דפורים דוקא".

ובטור (או"ח סימן תרצ"ד) פסק "מעות שגבו לחלק לעניים בפורים אין רשאים לשנותם לצדקה אחרת, ואין העני רשאי להוציאן לדבר אחר אלא בסעודת פורים". והרב בית יוסף (שם) הקשה עליו וז"ל "ויש לתמוה על רבינו שפסק להאי ברייתא דקתני ואין העני רשאי ליקח מהם רצועה לסנדלו, שהרי כתבו הרי"ף (ב"מ מח:) והרא"ש (ב"מ פ"ו ס' ט) שם דליתא להאי ברייתא דסברה דמעביר על דעתו של בעל הבית גזלן הוי, אלא כרבן גמליאל קיימא לן דמיקל, וגם הרמב"ם בפרק ב' מהלכות מגילה (הט"ז) השמיט הא דאין עני רשאי להוציאן לדבר אחר, ורבינו ירוחם (נ"י ח"ב) כתב להאי ברייתא וגריס בה דברי רבי מאיר שאמר משום רבי עקיבא, וכתב שרבים חולקים על הרי"ף ופוסקים כרבי עקיבא מחברו, ושדברי הרי"ף נראים, וכן נראה שהוא דעת הרמב"ם ז"ל: כתוב בהגהות אשרי בפרק קמא דמגילה (ס"ז) מעות שחשב בלבו לחלקם ביום פורים אינו רשאי לשנותם אלא אותן מעות עצמם חייב לחלק ע"כ, ונראה שהטעם משום דסבירא ליה דצדקה מיחייב בה במחשבה, כמו שסוברים קצת פוסקים כמו שאכתוב בטור

יורה דעה סימן רנ"ח (קצא: ד"ה כתב הרא"ש) בסייעתא דשמיא".

ובשולחן ערוך (שם ס"ב) פסק "אין משנין מעות פורים לצדקה אחרת. הגה: ודוקא הגבאים (מרדכי פ"ק דבבא בתרא), אבל העני יכול לעשות בו מה שירצה". וגם השו"ע מסכים לדין זה שהרי הביא את דברי המרדכי בבית יוסף, יעו"ש.

ב. והנה יש לדון בדין מעות זכר מחצית השקל אי הוי בכלל מגבת פורים שאמרו בגמ', דהרי בטור ובשו"ע לא הביאו כלל דין זה דזכר למחצית השקל, רק בסימן תרצ"ד כתב הטור "חייב כל אדם ליתן מתנות לעניים ולפחות שתי מתנות לב' עניים מעות שגבן לחלקם לעניים בפורים". וראיתי להרב ישראל יהודה לוין (אוריתא עמ' קמז) שכתב דנראה שמצוות מתנות לאביונים, ומגבית פורים שני דברים נפרדים, מתנות לאביונים היא מצות עשה של פורים מדברי קבלה. ומגבית פורים נזכרה בגמ' בב"מ שהבאנו לעיל, ומסתברא שגביה זו של מגבית פורים היא מדין הצדקה הרגיל, אלא שיחדו מגבית מיוחדת ערב פורים עבור צרכי סעודת פורים לעניים, משום דבאמת יש דין מיוחד להעניק בפורים מתנות לאביונים, ע"כ הנהיגו ברוח זאת אף מגבית פורים. לכן הביא הטור שני הדינים הללו בסימן אחד, אולם ענייניהם שונים כאמור, ונפקא מינה דמתנות לאביונים הוא רק בפורים, וכנראה שלא יוצאים ידי חובה בנתינה לעכו"ם. ברם מגבית פורים שהוא מגדר צדקה אפשר ליתנה גם ערב פורים וגם נותנים לעכו"ם כפי שכתב שם הטור. ומעתה הנה הביא שם בדרכי משה הגהת מרדכי ריש פ"ק דמגילה דכתב מה שנותנים ג' מחציות לפורים משום דכתיב בפרשת כי תשא ג"פ מחצית השקל, ע"כ. ונראה שהוא מנהג במגבית פורים, דניצלו את מגבית פורים והרכיבו עליה מנהג נוסף, דהיינו את מגבית פורים יתנו בצורת מחצית השקל או ג' מחציות וירוויחו בזה גם קיום מנהג

של זכר למחצית השקל שהיה נגבה מחודש אדר. עוד נראה דהמקור לדין זכר למחצית השקל מדברי הגמ', הוא מהגמ' הנ"ל "מגבת לפורים לפורים", וכמו שכתב רש"י שם "מעות שגובין הגבאין מבני העיר לחלק לעניים לסעודת פורים, לפורים – כולה יתנוה לעניים בפורים". וכן נראה מדברי שו"ת משאת בנימין (סימן נד) שיסוד המנהג מדברי הגמ' הנ"ל, עיי"ש. וע"ע בספר מנהגי מהרי"ל (הלכות פורים).

א"כ נראה שאסור לה לקחת את מחצית השקל לשאר הדברים, דדינה כדין גבאי צדקה שאסור לו לשנות, רק לעני גופיה שרי כמשנת"ב. ובשו"ת שבות יעקב (חלק א' סימן ע"ז) הביא לזה טעם וז"ל "וטעם לחילוק זה נ"ל לומר דדוקא ס"ל בגבאי דאסור לשנות כדי שלא יחדשו כיון שמשנה כרצונו, אבד נאמנתו אצל בעל הבית ואיכא נעילת דלת בפני נותני צדקה, ועיין שם בתוספות ובהג"ה אשר"י ובי"ד סי' רנ"ט, משא"כ בנותן ליד העני אף שנותן לו בפירוש לאיזה דבר מה הוא יודע בנפשו שהעני יעשה בו כחפצו דבר הנאות ונח לו יותר, דהא בלאו הכי הנותן מתנה לחבירו אפילו התנה איזה תנאי כל שלא התנה בתנאי כפול, וכל דיני תנאי כמבואר באבן העזר (סי' ל"ח) ובח"מ (ס"ס רמ"א) התנאי בטל והמעשה קיים. א"כ מכל שכן שאין נפקותא אם משנה מדעת בעל הבית דלא הוי גזלן. ובזה מיושב גם כן דלא תקשי מהא דמצינו בכמה סוגיות הש"ס והפוסקים דאמרינן קפידא כדאיתא בפ"ב דקדושין (דף מ"ט ע"א), ופ"ו דגיטין (דף ס"ה), וכה"ג טובא. ולפי הטעם שכתבתי לא קשה מידי דבנותן מתנה לעני שאני, ובתשובת חות יאיר ס"ט רל"ב מדחיק מאוד "וכו' עכ"ד. ואכמל"ב.

ג. נמצא דבשאר צדקה שהיא לא של פורים מותר לשנות בין להעני ובין לגבאי, וכמו שנתבאר בשם התוס' (שם) "וי"ל דדוקא בפורים אמרינן הכא דאין לשנות, ומגבת העיר לאותה העיר נמי דפורים דוקא". אלא לדין חדש כתב

"רבינו ברוך פירש מותר לשנותה ממש למצוה אחרת, ואם נדר אדם סלע לצדקה לעניים יכול לעשות ממנו מצוה אחרת, כל כמה דלא אתאי ליד גבאי".

וכדעת רבנו ברוך, כן כתב רבנו תם, הביאו הרא"ש (פ"ק בבא בתרא ס' כ"ט) בהא דפי' ר"ת רשאיין בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותן לכל מה שירצו, דפירש ר"ת דלשנותן רשאי אפילו לדבר רשות, והקשה הרא"ש דאם לשנותן פירושו אפילו לדבר רשות, א"כ האיך קאמר בש"ס ערכין הנ"ל דעד שלא באתה ליד גבאי מותר לשנותן, דלדבריו פירושו אפילו לדבר הרשות, הא אמרינן (ר"ה ר' ע"א) בפ"ך זו צדקה ואי אפשר לחזור בו, ותירץ דהכי קאמר דעד שלא בא לידי גבאי מותר לשנותן להלוות (פירוש אפילו לרשות) על מנת לפרוע, וזה אסור משבא ליד גבאי, אבל לשנות לדבר מצוה אחרת מותר אפילו לא יפרענה עוד, והרא"ש הסכים עם ר"ת. וביאר בשו"ת המבי"ט (ח"ג סי' ט"ו) את פסק הטור והשו"ע "דלכל אחד מב' הדרכים, הלואה ושינוי ממצוה למצוה יש קולא וחומרא, דבהלואה קולא דמתירין אפילו להוציאו לחולין מ"מ חומרא דחוזר ופורע, ושינוי למצוה חומרא דמשנה רק למצוה לא לחולין, וקולא דאין צריך לחזור ולפרוע לשיטת ר"ת ודעמיה, ובזה נקט הטור ושו"ע לחומרא דגם עד שלא בא ליד גבאי אסור לשנותה, רק אם חוזר ופורע דאז מותר". וכ"כ הש"ך (ס"ק א') "אבל לדבר מצווה יכול הגבאי לשנות, כן דעת הרא"ש (כלל יג' סימן ד') וכו' ונראה מדברי מהרי"ק (שורש ה') שכן עיקר" ע"כ.

ד. ומ"מ גם לדעת רבנו ברוך ודעימיה שמותר לשנות לדבר מצוה, היינו דווקא כשאמר סלע סתם, אבל אם פירש לעני פלוני או למקום פלוני, אינו יכול לשנות וכמו שכתב בהגה"ה (רנו ס"ד), וכן מתבאר ממה שכתב בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סימן קכ"ג) שנשאל באחד שהקדיש מעות והרווחים יהיו במקום פלוני

בהגה"ה (יו"ד סימן רנ"ו ס"ד), וז"ל: "אבל אם מינה בעצמו גבאים, אין בני העיר יכולים לשנותה, דלא על דעתן התנדב. וכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעניי העיר או לעני פלוני, אין להם לשנות אפילו לתלמוד תורה. (כן משמע במהרי"ו סי' כ"ו). ובט"ז (ס"ק ד') הביא הטעם "במהרי"ו (סי' כ"ו) שם ביאר הטעם דאע"ג דבשאר דוכתי מותר לשנות, מ"מ בזה שאומר שיתנו מעותיו לעניים לקצבה בכל שבוע, כבר זכו בו עניים דמתא ומביא ראיה ממה שכתב הרמב"ם (פ"ה דהלכות שומרים) אבל אם היה אומר לעניים אלו או לשבויים אלו הרי הוא קנוי להם, והוי ממון שיש לו תובעין" עכ"ל.

וביאר הדברים שהרי פסקו הטור והשו"ע (סימן רנ"ט ס"א) "האומר סלע זו לצדקה, או שאומר הרי עלי סלע לצדקה, והפרישו, עד שלא בא ליד הגבאי יכול לשנותו, בין ללוותו לעצמו בין ללוותו לחבירו, ויפרע אחר תחתיו. הגה: וכן אם הקדיש כלים, יכול למוכרם לפני ג' בקיאים בשומא, ונותן דמיהם לצדקה. (ב"י בשם הגהות מרדכי דכתובות). משבא ליד גבאי, אסור ללוותו, בין לו בין לאחר בין לגבאי. ואם היה הנאה לעניים בעיכוב המעות ביד הגבאי, כדי לעשות לאחרים ליתן, הרי הגבאי מותר ללוותם ולפרעם. הגה: דאין הצדקה כהקדש, ומותר ליהנות ממנה. (טור). ואין נושאין ונותנין בצדקה העומדת לחלק לעניים, כי אם כסף בכסף וכיוצא בו, שמא יבואו עניים ולא יהיה להם מעות לחלק. אבל צדקה שאינה עומדת לחלק, רק הקרן יהא קיים ויאכלו הפירות, שרי. (ב"י בשם סה"ת והגהות מיימוני). וכן נוהגין". דס"ל דמה שאמרו בגמ' ערכין (ו.) ת"ר: סלע זו לצדקה, עד שלא באתה ליד גבאי - מותר לשנותה, משבאתה ליד גבאי - אסור לשנותה". היינו להלוות ולהשאיל אבל לא לשנות לגמרי, וכדעת הר"ר משה מאוירא הובא בתוס' (שם ע"ב ד"ה "עד שלא"), ודלא כרבנו ברוך שהביאו שם בתוס'

בא"י להחזיק שמה הישיבה, וביני ביני גרם העוון ונחרב המקום ההוא והפקיד הגבאי ואז חיל והשיב המקום לאיתנו, וקבץ נדחי הישיבה ועתה חוזר בו המקדיש ורוצה לשנותו למקום אחר, ופסק דאין יכול לשנותו כיון שפירש לאותם הקובעים ישיבה באותו מקום. וז"ל "וכתב בשם הרא"ש אביו ז"ל שצדקות שמתנדבים לצורך בית הכנסת או לצורך בית עלמין יכולין בני העיר לשנותם לצורך בית המדרש או ת"ת, אפילו אם בעלי בתים מעכבים, אבל לא מת"ת לצורך בית הכנסת, והענין הוא שת"ת כנגד כל המצוות, ובזה נשיב לשאלה כל זה הוא שלא פירש כי אם לצדקה סתם סלע לצדקה, אז מחלקים עד שבא ליד הגבאי, אי לא שיכול לשנותו לדבר אחר, אבל אם פירש לאותו עני ידוע, כבר חל הנדר על אותו סלע ואינו יכול לשנותו לדבר אחר. הרי מצינו עני שגבו לו כדי להשלים מחסורו והותירו על מה שהוא צריך הרי המותר שלו מותר עניים לעניים מותר שבויים לשבויים ומותר שבוי לאותו שבוי, וכמו שהביא הרמב"ם ז"ל (פרק ט' מהלכות מ"ע) באופן כשפירש בפירוש בהדיא לא שאומר לצדקה סתם, כי כל מילי של מצוה הוא צדקה, כי אם למצוה פלוני כי האי גוונא די לן שפירש המקדיש לת"ח ששונין במקום פלוני, ופירש בפירוש לאותם הקובעים ישיבה באותו מקום פלוני, הוה ליה כאילו פירש בפירוש לפלוני העני, כאלו הם גוף אחד בישיבה של חברים, והפירש והתחילו לעסוק תורת עסק לשם ישיבת אותו המקום, חס ושלום אפילו שנחרב ביני ביני כיון שחזרו לקדושתם אין כח לשנות, שהנה מבית הכנסת לת"ת יכולים לשנות, אבל מת"ת לשום דבר אחר לא, והנה המצוה הזאת היא ת"ת וכבר התחילו לזכות, וחס וחלילה שיוכל שום אדם לשנות, אפילו שלא יש גבאי כי אם המקדיש בעצמו, כל שכן אם זכה פלוני וקבל מעות אלו לתתם על ידו בתורת עסק שזכה הוא לאותם תפס ואין עוד כח לשנותו" עכ"ל.

וכיוצא בזה חילק בהגהות רעק"א (סימן רנ"ט סק"א) "עיינ לעיל (סי' רנ"ו ס"ד), ובדרישה כתב לחלק דלעיל בגבו בשביל כך, גרע מהכא דלא גבו רק דא' נתן סלע לגבאי, ועיינ בתשובת רש"ך (ח"ב סי' ל"ח). ובגליון מהרש"א (רנ"ט ס"א) הביא דברי הש"ך (חו"מ סימן פ"ז ס"ק נ"א) דבאמר ליתן לעני זה אינו יכול לשנות, והוא משום "דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט דמי". ושור"ר שכ"כ הגהות מימוני (פי"א מהלכות זכיה אות ד') וז"ל "פסק מורי רבינו זצ"ל על איש ואשתו שהתנו ביניהם בקנין וכתבו בשטר לתת כך וכך לקרוביהם, ומת אחד, שאין השני יכול לשנות [מ]לתת מחצה לקרובי המת, כיון שלא הזכירו שום אדם אלא סתם לקרוביהם זכו קרוביו במחצה וקרוביה במחצה, ונעשה נדר ואי אפשר לשנות ואמירתו לגבוה כמסירה להדיוט, ואילו היה רוצה לשנות ולתת לעשירים לאו כל כמיניה, ומעני לעני נמי לא עכ"ל.

וגם הלום ראיתי למה שכתב בספר קצות החושן (סימן רי"ב ס"ק ד') דהנודר לפלוני עני דיכול לשנותו לעני אחר, וז"ל "ובשו"ת רדב"ז (ח"ד) סי' קל"ד (אלף ר"ד), ושור"ת ריט"ץ סי' (ר"ל) נסתפקו בנודר לפלוני עני אם יכול לשנותו לעני אחר ע"ש. ונראה כיון דיכול לשנותו למצוה אחרת, וכמ"ש תוס' פ"ק דערכין דף ו' (ע"ב) ד"ה עד שלא בא ליד גבאי וכו' בשם הר"ר ברוך דאם נדר צדקה לעניים יכול לעשות מצוה אחרת ע"ש, וא"כ נראה דה"ה בנודר לפלוני עני כיון דלא אמרינן אמירה לגבוה בצדקה לעניים, ואינו אלא משום נדר דכתיב (דברים כג, כד) בפ"ך זו צדקה (ר"ה ו, א) וסגי ליה ליתנו לעני אחר". ולא זכר שר מדבר המהר"ם גאלנטי (סימן קכ"ג) שכתב בתשובה דשאני התם דנדר סתמא, אבל בפירש לעני אין לשנות. וכמו שפסק בהגה"ה (סימן רנ"ו ס"ד) "וכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעני העיר או לעני פלוני, אין להם לשנות אפילו לתלמוד תורה". וביאר הטעם במהרי"ו דכבר זכו בו עניים. וכ"כ בהגהות רעק"א ועוד, וצ"ע.

ה. ובניד"ד שהצדקה נועדה לצורך בית הכנסת, הנה בשו"ע (יו"ד רנ"ט ס"ב) פסק "צדקות שהתנדבו לצורך בית הכנסת או לצורך בית עלמין, יכולים בני העיר לשנותם לצורך בית המדרש או ת"ת, אפילו אם הבעלים מעכבים, אבל לא מתלמוד תורה לצורך בית הכנסת". וכיון שזה נתרם לסתם ביהכנ"ס נראה דשרי, דודאי האי מדרשה חשיב כת"ת, ואע"ג שבנות אינן מצוות בלימוד תורה, דלמדתם אותם את בניכם כתיב ולא בנותיכם (קידושין כט: ובשו"ע יו"ד רמ"ז ס"ו) מ"מ צריכות לדעת כיצד לנהוג בכל דבר וצריכות ללמוד מוסר, ויש להן שכר בלימוד התורה, ות"ת שרי דמעלין בקודש הוא. ולא גרע ממה שכתב בשו"ת הר הכרמל (חיו"ד סימן כ"ד) הובא בפתחי תשובה (שם סק"ה) לענין אם רשאי הגבאי ליקח ממעות ת"ת לעשות מלבוש לנער אחד הגון שאין לו במה להתכסות כדי לילך לבית רבו ללמוד, וכתב דרשאי דהלבשה זו עצמה מקרי ת"ת, כיון דגורם לה ואם לא הלבשה לא תקיים ת"ת בנער זה, ואין כאן שינוי כלל אם לא כשיש כאן עוד נער אחד לפנינו ללמוד, וא"צ להלבשה ואם נלביש לזה ע"כ ידחה זה מת"ת, בכה"ג שפיר יש להקדים לזה הצריך מיד לת"ת ע"ש. ועיין בתשובת שמש צדקה (חיו"ד סימן יו"ד) שנשאל אודות פרנסי ת"ת שלשעבר כשהיו מלבישים התלמידים ממעות הקופה, נהגו להלביש מאותם המעות גם המלמדים אי שפיר עבדי או לא, והשיב דאסור לעשות כן דזה הוי הורדת קדושה ולא שפיר עבדי, ע"ש. וע"ע בשו"ת אגרות משה (חור"מ ח"ב סימן ל"ו).

ו. אלא שבמחצית השקל מן הראוי היה שהכסף ילך לעניים ת"ת ולא לבית הכנסת, וכמו שמבואר במסכת סופרים (פרק כ"א) שהתרומה היא לצורך עניים, וכן כתב באליה רבה (סי' תרפ"ה ס"ק י"א). ובשו"ת זכר שמחה (סוף סימן ע"ו). ובשו"ת מנחת אלעזר (סי' ל') ע"ש. והגאון רבי חיים פלאג"י בספר רוח חיים (סי' תרצ"ד אות ב'), הביא מהאחרונים שכתבו שיש לתרום המעות לתלמידי חכמים עניים השוקדים על דלתות

תורתנו הקדושה, כמו שאמרו חז"ל: אם בקשת לעשות צדקה, עשה עם עמלי תורה, ושכן המנהג ע"כ. ובאמת שכן ראוי לתרום המעות למוסדות התורה, שהם הישיבות הקדושות שלנו, שהרי אמרו בברכות (ח' ע"א), מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, וכן אמרו שם, מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. ובמדרש תנחומא (פרשת צ"ו) נאמר, שהתורה מכפרת עונותיהם של ישראל, נמצא שהתורה משמשת תחליף לקרבנות הנתרמים ממעות של מחצית השקל, שנאמר בהן: לכפר על נפשותיכם, ובמסכת ראש השנה (י"ח ע"א) אמרו על הפסוק: לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה, בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר הוא בתורה. וכ"כ בשו"ת יחיה דעת (ח"א סימן פ"ו). וכן כתבו בשערי תשובה (סימן תרצ"ד ס"ק ב') ושער הציון (סק"ט), שיש ליתן מעות אלו הניתנים כזכר למחצית השקל לעניים דווקא ולא לצרכי בית הכנסת. אמנם יש פוסקים שכתבו שאפשר להשתמש בכסף זה גם לצרכי ביהכ"נ ותשלום לש"ץ והגבאים וכיו"ב, אמנם אז אין יוצאים הנותנים י"ח מתנות לאביונים. [שו"ת מנחת אלעזר (ח"א ס' ל') דיש ללמוד דברי המג"א כפשוטן ודלא כדברי השע"ת, כה"ח (סק"ב), ועיי"ש שיש נוהגין בחו"ל לשלוח מעות אלו לחכמי ארץ ישראל זכר למחצית השקל שבזמן הבית שהיו גובין אותן בחו"ל ושולחים אותו לירושל"ו לעבודת ביהמ"ק, וע"ע שו"ת משנה שכיר (סי' ר"ל) שמביא מאו"ז (ה' תפילה סי' קי"ג) דמנהגם היה לתת זכר למחצית השקל לחזנים, והובא בפסקי תשובות (שם אות ג')]. ולכן בדיעבד יש לסמוך על אותם פוסקים, וממילא מותר לשנות לתלמוד תורה כמשנת"ב.

ז. ואגב דאיירינן ביה אכתוב מה שמצוי לפעמים, שעני אוסף צדקה וברעת האדם ליתן לו, אך לפני שהספיק האדם ליתן לו העני הלך. דהנה הרמ"א (יו"ד סימן רנ"ח סי"ג) הביא

אלא ע"כ כמו שכתב. וכן תירצו בספר בית דוד (יו"ד סימן ר"ו ס"א), ובספר קרן אורה (ריש נדרים), ועיין בטל תורה (שם ד"ה י"ש יד").

והשתא בהאי אדם שחשב ליתן צדקה לעני, והלך לו העני, הרי התחייב במחשבה וכמו שפסק הרמ"א, ולתת לעני אחר כבר כתבנו דאסור לשנות כיון שהתחייב לעני פלוני. [ובאמת דבדרך אמונה (מתנות עניים ציון ההלכה פ"ח ס"ק פח) כתב בשם החזו"א שיש ליתן צדקה זו לעני אחר, היות וכבר חשב ליתן צדקה. ואפשר שסמך דעתו על הקצוה"ח, אלא שאיהו גופיה (שם הלכה ד') הביא דברי הרמ"א שאסור לשנות, וז"ל "לכאורה נראה שאם אמר לעני מיוחד או לעני מקום פלוני אסור להלוותו ולשנותו לפני שבא ליד גבאי, וכמ"ש הרמ"א ביו"ד (סי' רנ"ו ס"ד) לענין לשנות לדבר אחר ע"י טובי העיר דעני מיוחד כבר זכה בו וכאילו בא הממון לידם, וכמו שהביאו מב"ק ס"פ החובל וא"כ ה"נ דכוותיה, אך צ"ע א"כ מה דנו השבו"י והבית אפרים (שהביא הפ"ת בס"י רנ"ט סק"ב) הרי שם היה עני מיוחד, שו"ר בבית אפרים בהתשובה שכתב באמת סברא זו ע"ש", עכ"ל. ויש לעיין]. ובשו"ת אבני ישפה (ח"ד סי' ק"א אות ז') הביא בשם בעל הקובץ תשובות שאין צריך ליתן כסף זה לצדקה, היות ולא חשב אלא אדעתא דעני זה, ואם הלך העני שוב פטור.

והנכון הוא כמו שכתב בהליכות שלמה (ח"א פ"ז הערה 12) שנכון להיזהר לגמור בלב שאין מכוונים לזכות לעני המעות עד שיגיעו לידו ממש. והביא שם מעשה שעבר עני על פניו ולא נטל מידו, והלך וחיפשו כדי ליתן לו את המעות, וביאר שדעתו מוחלטת תמיד שלא יהיה לצדקה אלא כשיגיע ליד העני, אך במקרה הנ"ל כבר הגיש את המעות לידו של העני, והעני שהיה סגי נהור לא הרגיש בכך, ולכן חשש וחיפש את העני.

מחלוקת הפוסקים אם אדם החושב בליבו ליתן צדקה מחייב עצמו בזה, או שמא אין במחשבתו כלום וכל שלא הוציא מחשבתו בפיו אינו חייב כלום, ולמעשה הכריע הרמ"א שבמחשבה בעלמא מתחייב האדם ליתן צדקה, וראה מש"כ בשו"ע חו"מ (סימן רי"ב ס"ח) ובאורח חיים (סימן תקס"ב ס"ו ובמ"ב שם) וביחודה דעת (ח"ו סימן נב).

אמנם יש שכתבו [תשובת אש דת (סימן י"ד) הו"ד בגליון מהרש"א ובפת"ש (סימן רנ"ח ס"ק ט"ו) ועוד], שאין דברי הרמ"א אמורים בכל אדם שחשב בליבו ליתן צדקה, אלא דברים אמורים כשהוציא בשפתו שיתן צדקה, ולא פירש כמה, ובליבו חשב על סכום מסויים שאותו הוא רוצה ליתן, ובאופן זה כתב הרמ"א שמחשבתו מועלת ומתחייב בזה, אבל כל שלא הוציא בשפתו כלום אין עליו חיוב כלל. וכך העלה גם בשו"ת יהודה יעלה (יו"ד סימן שי"א ד"ה י"עוד"). אולם בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן קס"ב) חלק על דברי אש דת, וכן בשו"ת באר משה (ח"ב סימן ח') האריך להקשות על דברי אש דת והוכיח מהדרכי משה (שם אות ג') ומהמרדכי (קדושין פ"א סי' תצ"ה) שאף אם לא הוציא כלום בפיו אלא במחשבה בלבד אפילו הכי מתחייב לצדקה.

ובספר בית שלמה (יו"ד ח"ב ס' פ"ח) כתב לחלק בין אדם הרוצה לנדור ולהתחייב צדקה בפה מלא, שבאופן זה צריך דיבור ממש, ומחשבתו אינה מועלת לחייבו כיון שאין בכוונתו להתחייב לצדקה במחשבה בעלמא אלא בדיבור ממש. משא"כ כשאנו מוציא מפיו כלל התחייבות אלא רק חושב בליבו להתחייב בסכום מסויים לצדקה באופן כזה מחשבתו מועלת. והוכיח זאת מהסוגיא בנדרים (דף ז.) שם הגמ' דנה אי יש יד לצדקה או לא, ואי במחשבה בלבד מועיל מאי נפק"מ אם יש יד לצדקה, הרי כל שחשב בליבו ליתן צדקה מחוייב הוא ליתן

מפתחות

סימן סה

בדין אפה עוגה ובה תערוכת של מיני דגן ומרכיבים נוספים, באות א' הביא לגבי ברכה ראשונה מבואר בברכות (לו:): שכל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות, ודוקא כשניתן כדי להמעיט, אבל אם נעשה לדבק מבואר בברכות (לז:). ובראשונים שמין דגן בטל לרוב המאכל וכן פסק מרן השו"ע (או"ח סי' רח ס"ב), וכתב המ"ב (שם סק"ז) שבניתן לטעם מברך מזונות אף ששאר הדברים בתערוכת חשובים. ובשו"ת אבני נזר (האו"ח סי' לח אות ה) חילק א. אם נתן הקמח לתבשיל על מנת לסעוד את ליבו יש לברך עליו בורא מיני מזונות ואף באופן שהיה הקמח מיעוט. ב. אם אין נתינת הקמח לתבשיל באה על מנת לסעוד ובכל זאת מכיון לאכילה, יש להלך אחר הרוב. ג. אין נתינת הקמח לתבשיל באה על מנת לסעוד וגם אינו מכיון לאכילה כלל, אלא לדבק בעלמא ולהעמיד התבשיל, אזי אף אם הקמח מהווה רוב אינו מברך עליו בורא מיני מזונות. ע"כ. וכתבו האחרונים אם נתן הקמח לדבק אבל הקמח נתן טעם במאכל, וכעת המאכל מתוקן יותר מברך מזונות אם אם הדגן מיעוט. והביא השו"ע (סי' ר"ח ס"ט) שמבואר מדבריו שלברכת מזונות אין צריך שיהא בדגן המעורב בתבשיל שיעור של כזית בכדי אכילת פרס. וכ"כ הפר"ח (שו"ת מים חיים סי' א) ועוד אמנם הרא"ה בחידושו (ברכות פ"ו לו:): והרימב"א בחידושו (שם לז:). ובהלכות ברכות לרימב"א (פ"א הל' כח) ס"ל שאף לברכה ראשונה של מזונות בעינן שיהא שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס ואי לאו הכי אינו מברך בורא מיני מזונות, אמנם באר בהלכה ברורה (ח"י עמ' שסח ד"ה אולם) שאין לחוש לסב"ל דכל שבירך עליו בדיעבד בורא מיני מזונות, יצא י"ח בדיעבד, וכיוון שלדעת פוסקים רבים יש לברך על תבשיל כגון זה, ברכת בורא מיני מזונות אף לכתחילה, וכן היא דעת מרן השו"ע, אזי אף לחולקים יש לומר דמהני בדיעבד, ולכן יש להורות לעשות כן אף לכתחילה. וראה שם עוד צירופים. ובאות ב' בדין ברכה אחרונה על מאכל שיש בו מיעוט קמח הביא האבודרהם (ברכת הלחם זימון ברכת המזון) בשם רבינו יונה דדוקא שיש באותו קמח מאחד מחמשת המינין כדי שיאכל ממנו כזית דגן בכדי אכילת פרס, בתחילה מברך המוציא כיון שיש בו טעם דגן אף על פי שאין בו כזית דגן בכדי אכילת פרס ולבסוף מעין ג', וה"ה אם בשלו בקדירה בתחילה בקדירה מברך תחלה בורא מיני מזונות אבל לבסוף מברך בורא נפשות. וכן פסק מרן השו"ע (או"ח סי' רח ס"ט) וכנ"ל, ותמה על דבריו המג"א (שם ס"ק מו) מדוע פסק שבאופן שאין בפת דגן בשיעור של כזית בכדי אכילת פרס, מברך לאחריו על המחיה, וכתב הגר"א דמרן השו"ע סבירא ליה כשיטת רש"י (ברכות מא: ד"ה פת הבאה) שכתב שבאופן שבישלו בקדירה מברך לאחריו בורא נפשות, שלא כהתוספות (שם ד"ה אלא) דסבירא להו שמברך מעין שלש, והביא ג' שיטות בדין ברכה אחרונה על תבשיל או עוגה שעירב דגן יחד עם מרכיבים נוספים. א. בשו"ת זרע אברהם (האו"ח סי' א) ועוד כ' שאינו מברך על המחיה אלא אם אכל כמות מספקת מהתערוכת באופן שודאי יש בה שיעור כזית דגן בכדי אכילת פרס, ואי לאו הכי, אפילו אכל הרבה מן התערוכת ואין בה השיעור הנזכר, אינו מברך אלא בורא נפשות. ובחזון עובדיה (ברכות עמ' קצב) כ' שאין לברך כלל ברכה אחרונה, שכיון שדעת מרן השו"ע ודעימיה, שאף שלא אכל כל כך יברך על

המחיה, ועוד שברכת בורא נפשות רבות אינה פוטרת כלל את ברכת על המחיה, וכן כתב בספר זכחי צדק (סי' קיב סק"ב). ב'. כתבו הגינת ורדים (חאו"ח כלל א' סי' כד) ועוד שבאופן שיש בתערובת שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, והדגן מוסיף טעם לתערובות, אפילו אכל מהתערובת כזית בלבד, ואין בו שיעור הדגן הנזכר, מברך לאחר אכילתו על המחיה. ג. כתבו המגן אברהם והפר"ח (שול"ח מים חיים סי' א' וסי' ח') ועוד, שאפילו אין בתערובת שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, כל שבא להטעים, ואכל כזית בלבד מן התערובת מברך לאחר אכילתו על המחיה. והעלה שבאופן שהיה שיעור המרכיבים הנוספים בתערובת רב על שיעור הדגן שבה, והיינו שבתערובת העונה כמות הביצים, הסוכר, או קמח תפוז"א או קמח הקטניות הייתה רבה על כמות הקמח שבה, אם שיעור הקמח בתערובת עומד על כזית (27 גר') לכל הפחות, וכמות זו מהווה לפחות שישיית מכלל התערובת וכדעת הרמב"ם ושול"ע ששיעור אכ"פ ג' ביצים ושיעור הכזית חצי ביצה, וטעם הדגן ניכר בתערובת וכדעת המשנה ברורה (ס"ק מה וס"ק מט), אזי אף כשאכל מעונה זו כזית בלבד מ"מ מברך לאחריה ברכת על המחיה. מפני שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כדברי המג"א והפר"ח ועוד שאפילו אין שם כזית דגן בכדי אכילת פרס, מברך ברכת מעין שלש, ואת"ל דבעינן שיהיה שם כזית דגן בכדי אכילת פרס, כדברי האחרונים הנ"ל, שמא כל שיש שם כזית דגן בכדי אכילת פרס, די באכילת כזית לברך ברכת מעין שלש, כדברי הפר"ח והגנת ורדים והרב משה יהודה, וכבר כתב הגאון ר' דוד פארוני בשול"ח מכתם לדוד (סי' ג דף ז ע"ב), שפשוט כי מן הדין כל שיש ספק ספיקא בברכות, מהני לבטל איסור לא תשא, דהא ודאי כי היכי דמהני ס"ס בעלמא למשרי כל איסורי דאורייתא, ה"נ דכוותה לגבי איסור לא תישא. ואי בריך לא פגע כלל באיסור לא תשא. רק להחמיר לכתחילה אין להורות לברך. ע"ש. וכל שכן כאן שספר תורה גבן הוא מרן השול"ע שקבלנו הוראותיו, וכ"כ בחזו"ע (ברכות עמוד קצב), ואם לא היה כזית דגן בתערובת, וכן אם כמות הקמח לא היתה לפחות שישיית מהתערובת, או שטעם הדגן לא ניכר היה בתערובת, אינו מברך לאחריה כלל, אמנם אם אכל מן תערובת זו שיעור של כזית ממינים אחרים יברך בורא נפשות, וכ"כ בהלכה ברורה (ח"י עמוד תיד).

סימן סו

בענין שניים שקנו דירה בשותפות, וכל אחד לקח לו חדרים שרק הוא משתמש בהם, ואין לחברו רשות בהם, ושאר הדירה משתמשים בשותפות, הביא באות א' המשנה בברכות (גד.) והגמרא (שם נט:): בנה בית חדש, וקנה כלים חדשים וכו' על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו, על שלו ועל של חברו - אומר ברוך הטוב והמטיב, וכ"פ בשול"ע (סי' רכ"ג ס"ג) וכתבו הפוסקים דה"ה בקנה ולכן יש לכל אחד לברך על החדרים החדשים שלקח לו ברכת שהחיינו, ועל חלקי הדירה המשותפים, כל אחד יברך ברכת הטוב והמטיב, ואם יש רשות לכל אחד להכנס לכל חדרי הדירה כל אחד מהם יברך ברכת הטוב והמטיב ולא יברכו ברכת שהחיינו, והוא הדין דאם חלקו דירה שרשומה בטאבו כדירה אחת לשתי יחידות דיור, וכל אחד לקח לו יחידת דיור לבדו כל אחד מברך שהחיינו על חלקו. ובאות ב' הביא שכתבו שכתב הרשב"א (ברכות נט:): ועוד שיש לברך

בשעת הקניה, ובאות ג' הוכיח שהחייב בברכה משום שהבית קניינו ורכושו, ולכן על בית כנסת חדש אין לברך שהחיינו כי בהכ"נ כי בהכ"נ נועד לתפילה בלבד, ולא להנות ממנו. וקי"ל מצוות לאו להנות ניתנו. וכמו שכתב כיו"ב המגן אברהם (סי' רכג סק"ה), דהא דתנן קנה כלים חדשים מברך שהחיינו, היינו דוקא כלי תשמיש, אבל על ספרים חדשים אין לברך שהחיינו, משום דמצוות לאו להנות ניתנו. ע"ש. ונראה שזהו טעמו ג"כ של מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' כב ס"ק ב), שכתב וז"ל: "לדעת מרן נראה שאין לברך שהחיינו כשמניח תפילין חדשים. וכן המנהג". ובאות ד' כתב שאין לומר דבברכה אחת יפטור את כל הנכס, כיון שעניינם שונה שהרי בחדרים אין לו שייכות עם השותף כלל, ולכן הוי כנכס אחר, ואע"ג שברישום הטאבו הכל נחשב לנכס אחד, אין רישום בטאבו משנה את ההלכה, וכמו שהביא בחזו"ע (שם עמוד שצג) לפי שהמנהג מסכים לזה שאין רישום הטאבו מעכב, מנהג מבטל ההלכה דדינא דמלכותא גם לענין החלוקה הפנימית בבית, ובאות ה' כתב שאם יש לכל אחד אשה וילדים שדר עמהם בחדרים כל אחד מהם מברך ברכת הטוב והמטיב ופותר את כל הבית, וכן מבואר בביאור הלכה (שם ד"ה בנה בית) בשם הלחם חמודות ואליה רבה ודלא כהחיי אדם, ובאות ו' כתב דאף אם קנו הדירה בהקפה ע"י משכנתא כל שמעריכים שיוכלו לעמוד בתשלומים שהתחייבו יש להם לברך ברכות אלו וכ"כ בחזו"ע (ברכות עמוד שצד), והביא דברי השואל במה שהאיר על התשובה והשיב על דבריו.

סימן סז

בענין מעות שנתנו זכר למחצית השקל באות א' הביא הגמ' בב"מ (דף עח:) מגבת פורים - לפורים והביא הב"י (בסימן תרצ"ד) שפסקו הר"ף (ב"מ מח:) והרא"ש (ב"מ פ"ו ס' ט) כרבן גמליאל דמיקל לעני לשנות המעות וכ"פ השו"ע (שם ס"ב), ובאות ב' דן האם מעות זכר למחצית השקל הם בכלל מגבת פורים, והביא דברי הרב ישראל יהודה לוי (אוריתא עמ' קמז) שכתב שהם דברים נפרדים ומגבת פורים הוא מדין צדקה רגיל עבור צרכי סעודת פורים ונותנים גם קודם פורים ויוצא ידי חובה גם בנתינה לעכו"ם, ומתנות לאביונים היא מצות עשה של פורים מדברי קבלה דוקא בפורים ולא יוצא ידי חובה בנתינה לעכו"ם, ואין לגבאי לשנות מעות אלו והסביר בשו"ת שבות יעקב (חלק א' סימן ע"ז) כדי שלא יחשדו כיון שמשנה כרצונו, אבד נאמנתו אצל בעל הבית ואיכא נעילת דלת בפני נותני צדקה, ולעני מותר כיון שלא התנה בתנאי כפול וכל דיני תנאי, ובאות ג' הביא דברי הרמ"א (יו"ד סימן רנ"ו ס"ד) שכפירש שנותן לעני פלוני אין לשנות אפילו לתלמוד תורה, דכבר זכו בו העניים, והביא דברי והשו"ע (סימן רנ"ט ס"א) "האומר סלע זו לצדקה, או שאומר הרי עלי סלע לצדקה, והפרישו, עד שלא בא ליד הגבאי יכול לשנותו, בין ללוותו לעצמו בין ללוותו לחבירו, ויפרע אחר תחתיו, משבא ליד גבאי, אסור ללוותו, בין לו בין לאחר בין לגבאי. ואם היה הנאה לעניים בעיכוב המעות ביד הגבאי, כדי לעשות לאחרים ליתן, הרי הגבאי מותר ללוותם ולפרעם. וכדעת הר"ר משה מאוירא הובא בתוס' (ערכין ו ע"ב ד"ה "עד שלא"), ודלא כרבנו ברוך שהביאו שם בתוס' "רבינו ברוך פירש מותר לשנותה ממש למצוה אחרת", ובאות ד' כתב דמ"מ גם לדעת רבנו ברוך ודעימיה שמותר לשנות לדבר מצווה, היינו דוקא כשאמר סלע סתם, אבל אם פירש לעני פלוני או למקום פלוני,

אינו יכול לשנות וכמו שכתב בהגה"ה (רנו ס"ד), וכן מתבאר ממה שכתבו בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סימן קכ"ג) ועוד, ודלא כהקצות החושן (סימן רי"ב ס"ק ד') עי"ש, ובאות ה' הביא דברי השו"ע (יו"ד רנ"ט ס"ב) פסק "צדקות שהתנדבו לצורך בית הכנסת או לצורך בית עלמין, יכולים בני העיר לשנותם לצורך בית המדרש או ת"ת, אפילו אם הבעלים מעכבים" וכתב דה"ה שרשאים לשנות למדרשה לבנות שגם הוא תורה, ובאות ו' הביא שמבואר במסכת סופרים (פרק כ"א) שהתרומה של זכר היא לצורך עניים, וכן כתבו באליה רבה (ס' תרפ"ה ס"ק י"א) ועוד. ראוי לתרום המעות למוסדות התורה, שהם הישיבות הקדושות שלנו, שהרי אמרו בברכות (ח' ע"א), מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, וכ"כ בשו"ת יחווה דעת (ח"א סימן פ"ו), אמנם בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א ס' ל') ועוד כתבו שאפשר להשתמש בכסף זה גם לצרכי ביהכ"נ ותשלום לש"ץ והגבאים וכיו"ב, ובשעת הצורך יש לסמוך על אותם פוסקים, וממילא מותר לשנות המעות לצורך תלמוד תורה, ובאות ז' כתב בענין מצוי שעני אוסף צדקה וברעת האדם ליתן לו, אך לפני שהספיק האדם ליתן לו העני הלך, והביא דברי הרמ"א (יו"ד ס' רנ"ח ס"ג) שהכריע שאדם שחייב עצמו במחשבה ליתן צדקה דחייב ליתן, וכ"נ ממש"כ בשו"ע באורח חיים (סימן תקס"ב ס"ו ובמ"ב שם) ובחו"מ (סימן רי"ב ס"ח) ברעת הרבים וכמו שכתב ביחווה דעת (ח"ו סימן נב), ובתשובת אש דת (סימן י"ד) ועוד כתבו דוקא כשהוציא בשפתיו שיתן צדקה, ולא פירש כמה, ובליבו חשב על סכום מסוים שאותו הוא רוצה ליתן, ובאופן זה כתב הרמ"א שמחשבתו מועלת ומתחייב בזה, אבל כל שלא הוציא בשפתיו כלום אין עליו חיוב כלל, ואולם בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן קס"ב) ועוד חלקו וס"ל שאף אם לא הוציא כלום בפיו מתחייב לצדקה במחשבה בלבד. ובספר בית שלמה (יו"ד ח"ב ס' פ"ח) כתב לחלק בין אדם הרוצה לנדור ולהתחייב צדקה בפה מלא, שבאופן זה צריך דיבור ממש, ומחשבתו אינה מועלת לחייבו כיון שאין בכוונתו להתחייב לצדקה במחשבה בעלמא אלא בדיבור ממש. משא"כ כשאינו מוציא מפיו כלל התחייבות אלא רק חושב בליבו להתחייב בסכום מסוים לצדקה באופן כזה מחשבתו מועלת. ובדרך אמונה (מתנות עניים ציון ההלכה פ"ח ס"ק פח') כתב בשם החזו"א שיש ליתן צדקה זו לעני אחר, היות וכבר חשב ליתן צדקה. אמנם בשו"ת אבני ישפה (ח"ד ס' ק"א אות ז') הביא בשם בעל הקובץ תשובות שאין צריך ליתן כסף זה לצדקה, היות ולא חשב אלא אדעתא דעני זה, ואם הלך העני שוב פטור. והנכון הוא כמו שכתב בהליכות שלמה (ח"א פ"ו הערה 12) שנכון להיזהר לגמור בלב שאין מכונים לזכות לעני המעות עד שיגיעו לידו ממש.

לה"ו בינ"ו עמ"י עש"ו

בשזורה טובה לאנשי התורה ולומדיה

בסיעתא דשמיא יצא לאור עולם סדרת הספרים

"אשיחה בחקיד"

על פרשיות השבוע באגדה

מתוך סדרת הספרים אשיחה בחקיד באגדה ובהלכה

מהרב אורן נזרית שליט"א

הספרים מעוטרים בהסכמת גדולי הדור שליט"א
מלאים בהלכות בקניני תורה ובדרכים לעבודת ה' יתברך
משולבים בסיפורים על גדולי ישראל ודרך עבודתם

וכעת מבקשים לזכות את הציבור הקדוש

לסייע ולהיות שותף

להשלים את סדרת הספרים בהלכה לזיכוי הרבים

וזכות לימוד התורה וזיכוי הרבים תגן בעדכם

ניתן להקדיש פרשיות

לברכה והצלחה ולעילוי נשמת וכיו"ב

א.ש. אשדוד 7627427-052

לקבלת גיליונות אלו חינם
יש לשלוח בקשה למייל:

toraoren@gmail.com

לפרטים ניתן ליצור קשר בטל: 0506491414, 0509013000